

Διεύθυνση Σειράς:

Κωνσταντίνος Αντωνόπουλος
Αναπλ. Καθηγητής Νομικής Σχολής ΔΠΘ

ΤΕΤΡΑΔΙΑ
ΔΙΕΘΝΟΥΣ
ΔΙΚΑΙΟΥ

2

Εισαγωγή στο Διεθνές Δίκαιο της Ενέργειας

Επιμέλεια:

Κωνσταντίνος Αντωνόπουλος, Αναπληρωτής Καθηγητής Δημοσίου Διεθνούς Δικαίου της Νομικής Σχολής του ΔΠΘ
Χαρίκλεια Αρώνη, Επίκουρη Καθηγήτρια, Τμήμα Γλώσσας, Φιλολογίας και Πολιτισμού Παρευξινίων Χωρών, ΔΠΘ

ΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Εισαγωγή στο Διεθνές Δίκαιο
της Ενέργειας

Εισαγωγή στο Διεθνές Δίκαιο της Ενέργειας

Επιμέλεια:

Κωνσταντίνος Αντωνόπουλος
Αναπληρωτής Καθηγητής Δημοσίου Διεθνούς Δικαίου
της Νομικής Σχολής του Δ.Π.Θ.**Χαρίκλεια Αρώνη**
Επίκουρη Καθηγήτρια, Τμήμα Γλώσσας, Φιλολογίας
και Πολιτισμού Παρευξινίων Χωρών, Δ.Π.Θ.

ISBN 978-960-654-097-4

Σύμφωνα με το Ν. 2121/93 για την Πνευματική Ιδιοκτησία απαγορεύεται η αναδημοσίευση και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου, η αποθήκευσή του σε βάση δεδομένων, η αναμετάδοσή του σε ηλεκτρονική ή οποιαδήποτε άλλη μορφή και η φωτοανατύπωσή του με οποιονδήποτε τρόπο, χωρίς γραπτή άδεια του εκδότη.

ΔΗΛΩΣΗ ΑΠΟΠΟΙΗΣΗΣ ΕΥΘΥΝΩΝ

Το περιεχόμενο του παρόντος έργου έχει τύχει επιμελούς και αναλυτικής επιστημονικής επεξεργασίας. Ο εκδοτικός οίκος, ο συγγραφέας και όλοι οι συντελεστές του έργου δεν παρέχουν διά του παρόντος νομικές συμβουλές ή παρεμφερείς συμβουλευτικές υπηρεσίες, ουδενία δε ευθύνη φέρουν για τυχόν ζημία τρίτου λόγω ενέργειας ή παράλειψης που βασίστηκε εν όλω ή εν μέρει στο περιεχόμενο του παρόντος έργου. Επαγγελματικές νομικές συμβουλές θα πρέπει να αναζητηθούν πριν από κάθε νομική ενέργεια, η δε χρήση του παρόντος ή μέρους του δεν ιδρύει σχέση δικηγόρου - πελάτη ή οποιαδήποτε άλλη σχέση μεταξύ του χρήστη και της ΝΟΜΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ, ή του συγγραφέα, ή των λοιπών συντελεστών.

Δημιουργία & concept εξωφύλλου: Αλεξάνδρα Μποζιονέλου
Υπεύθυνος Παραγωγής: Ανδρέας Μενούνος
Σελιδοποίηση: Αγγελική Ορφανουδάκη
Παραγωγή: NB Production AM020620M23
Πηγή εξωφύλλου: Shutterstock Image Bank

ΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Μαυρομιχάλη 23 | 106 80 | Αθήνα
Τ 210 3678 800 | F 210 3678 819
www.nb.org | info@nb.org

EFQM
Committed to excellence

IMGIP
Law Publishers in Europe

Εισαγωγή

ΤΡ

Κωνσταντίνος Αντωνόπουλος

Χαρίκλεια Αρώνη, Επίκουρη

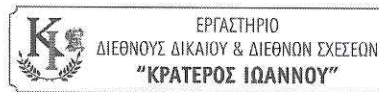
ΜΕ Τ

2

ΣΕΙΡΑ: ΤΕΤΡΑΔΙΑ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΔΙΚΑΙΟΥ

Διεύθυνση: Κωνσταντίνος Αντωνόπουλος, Αναπλ. Καθηγητής Νομικής Σχολής ΔΠΘ

Εισαγωγή στο Διεθνές Δίκαιο της Ενέργειας

Επιμέλεια:

Κωνσταντίνος Αντωνόπουλος, Αναπληρωτής Καθηγητής Δημοσίου Διεθνούς Δικαίου
της Νομικής Σχολής του Δ.Π.Θ.

Χαρίκλεια Αρώνη, Επίκουρη Καθηγήτρια, Τμήμα Γλώσσας, Φιλολογίας και Πολιτισμού
Παρευξεινίων Χωρών, Δ.Π.Θ.

Με την ευγενική χορηγία των ΕΛ.Π.Ε.

ΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Introduction to International Energy Law

Constantine Antonopoulos

Associate Professor at Faculty of Law, Democritus University of Thrace

Charikleia Aroni

Assistant Professor at Department of Languages, Literature and Culture of the Black Sea Countries, Democritus University of Thrace

ISBN 978-960-654-097-4

Abstract: This book is an Introduction to International Energy Law which describes the basic principles of International Energy Law, the regulation of energy security, renewable energy, nuclear energy and energy transportation at international level. It also describes the interaction between international energy law and other fields of international law, such as international law on the protection of the environment and climate change, international law of the sea, international law on the protection of human rights and international trade law. Finally, the book covers issues of international settlement of disputes related to the energy sector.

COPYRIGHT

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, without the prior permission of NOMIKI BIBLIOTHIKI S.A., or as expressly permitted by law or under the terms agreed with the appropriate reprographic rights organization. Enquiries concerning reproduction which may not be covered by the above should be addressed to NOMIKI BIBLIOTHIKI S.A. at the address below.

DISCLAIMER

The content of this work is intended for information purposes only and should not be treated as legal advice. The publication is necessarily of a general nature; NOMIKI BIBLIOTHIKI, the author and the contributors make no claim as to the comprehensiveness or accuracy of the information provided; Information is not offered for the purpose of providing individualized legal advice. Professional advice should therefore be sought before any action is undertaken based on this publication. Use of this work does not create an attorney-client or any other relationship between the user and NOMIKI BIBLIOTHIKI, or the author, or the rest of contributors.

NOMIKI BIBLIOTHIKI

23 Mavromichali str. | 106 80 | Athens | Greece
T +30 210 3678 800 | F +30 210 3678 819
www.nb.org | info@nb.org

© 2020, NOMIKI BIBLIOTHIKI S.A.

Επιμέλεια

Κωνσταντίνος Αντωνόπουλος, Α
κής Σχολής του Δ.Π.Θ.

Χαρίκλεια Αρώνη, Επίκουρη Καθη
στον Παρευξείνιο Χώρο του Τμήματος
Δ.Π.Θ.

Συνεργάτες του έργου

Απόστολος Αδαμίδης, Δικηγόρος (Α
της Ενέργειας»

Ραφαήλ Αλεξίου, φοιτητής της Νομ
και Διεθνών Σχέσεων «Κρατερός Ιωάνν

Κωνσταντίνος Αντωνόπουλος, Α
Σχολής του Δ.Π.Θ.

Χαρίκλεια Αρώνη, Επίκουρη Καθη
στον Παρευξείνιο Χώρο του Τμήματος
Δ.Π.Θ.

Ραφαέλα Βασιλακοπούλου, φοιτή
θνούς Δικαίου και Διεθνών Σχέσεων «Κρ

Κωνσταντίνος Δεληγιάννης-Βίρ
Π.ΜΣ. «Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο» της Νο
Arctic University of Norway

Μαρία Δρακούδη, Δικηγόρος (Δ.Σ.
Π.ΜΣ. «Διεθνές και Ευρωπαϊκό Δίκαιο της
Εμπορική Διαίτησις», φοιτήτρια του Π.ΜΣ
του Δ.Π.Θ.

Ιωάννα Μαρία Κεμπάμπη, Δικηγόρ
Ευρωπαϊκό Δίκαιο της Ενέργειας»

Αικατερίνη Κοϊνάκη, φοιτήτρια της Ν
καίου και Διεθνών Σχέσεων «Κρατερός Ια

Χρυσάνθη Κολόκα, φοιτήτρια της Νο
καίου και Διεθνών Σχέσεων «Κρατερός Ια

Αικατερίνη - Χριστίνα Κούλα, Λέκτ
University, UK, απόφοιτος του Π.ΜΣ. «Διε

Κωνσταντίνα - Μαρίνα Λούβη, από
Νομικής του Δ.Π.Θ. και του Π.ΜΣ. «Διεθν

Επιμέλεια

Κωνσταντίνος Αντωνόπουλος, Αναπληρωτής Καθηγητής Δημοσίου Διεθνούς Δικαίου της Νομικής Σχολής του Δ.Π.Θ.

Χαρίκλεια Αρώνη, Επίκουρη Καθηγήτρια Διπλωματίας, Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και Μειονοτήτων στον Παρευξείνιο Χώρο του Τμήματος Γλώσσας, Φιλολογίας και Πολιτισμού Παρευξείνιων Χωρών του Δ.Π.Θ.

Συνεργάτες του έργου

Απόστολος Αδαμίδης, Δικηγόρος (Δ.Σ. Ξάνθης), απόφοιτος του Π.ΜΣ. «Διεθνές και Ευρωπαϊκό Δίκαιο της Ενέργειας»

Ραφαήλ Αλεξίου, φοιτητής της Νομικής Σχολής του Δ.Π.Θ., Μέλος του Εργαστηρίου Διεθνούς Δικαίου και Διεθνών Σχέσεων «Κρατερός Ιωάννου»

Κωνσταντίνος Αντωνόπουλος, Αναπληρωτής Καθηγητής Δημοσίου Διεθνούς Δικαίου της Νομικής Σχολής του Δ.Π.Θ.

Χαρίκλεια Αρώνη, Επίκουρη Καθηγήτρια Διπλωματίας, Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και Μειονοτήτων στον Παρευξείνιο Χώρο του Τμήματος Γλώσσας, Φιλολογίας και Πολιτισμού Παρευξείνιων Χωρών του Δ.Π.Θ.

Ραφέλα Βασιλακοπούλου, φοιτήτρια της Νομικής Σχολής του Δ.Π.Θ., Μέλος του Εργαστηρίου Διεθνούς Δικαίου και Διεθνών Σχέσεων «Κρατερός Ιωάννου»

Κωνσταντίνος Δεληγιάννης-Βίρβος, Δικηγόρος (Δ.Σ. Αθηνών), απόφοιτος του Ενιαίου Π.ΜΣ. «Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο» της Νομικής του Ε.Κ.Π.Α., φοιτητής στο LL.M. on the Law of the Sea, UiT Arctic University of Norway

Μαρία Δρακούδη, Δικηγόρος (Δ.Σ. Ορεσιτιάδας), διαπιστευμένη διαμεσολαβήτρια, απόφοιτος του Π.ΜΣ. «Διεθνές και Ευρωπαϊκό Δίκαιο της Ενέργειας» και του Π.ΜΣ. «Διεθνές Δικονομικό Δίκαιο και Διεθνής Εμπορική Διαιτησία», φοιτήτρια του Π.ΜΣ. «Αναβαθμισμένες Διεθνείς και Ευρωπαϊκές Σπουδές» της Νομικής του Δ.Π.Θ.

Ιωάννα Μαρία Κεμπάμνη, Δικηγόρος (Δ.Σ. Αλεξανδρούπολης), απόφοιτος του Π.ΜΣ. «Διεθνές και Ευρωπαϊκό Δίκαιο της Ενέργειας»

Αικατερίνη Κοϊνάκη, φοιτήτρια της Νομικής Σχολής του Δ.Π.Θ., Μέλος του Εργαστηρίου Διεθνούς Δικαίου και Διεθνών Σχέσεων «Κρατερός Ιωάννου»

Χρυσάνθη Κολόκα, φοιτήτρια της Νομικής Σχολής του Δ.Π.Θ., Μέλος του Εργαστηρίου Διεθνούς Δικαίου και Διεθνών Σχέσεων «Κρατερός Ιωάννου»

Αικατερίνη - Χριστίνα Κούλα, Λέκτορας Νομικής Σχολής του University of Lincoln, UK, DN Durham University, UK, απόφοιτος του Π.ΜΣ. «Διεθνές και Ευρωπαϊκό Δίκαιο της Ενέργειας»

Κωνσταντίνα - Μαρίνα Λούβη, απόφοιτη του Π.ΜΣ. «Ποινικές και Εγκληματολογικές Επιστήμες» της Νομικής του Δ.Π.Θ. και του Π.ΜΣ. «Διεθνές και Ευρωπαϊκό Δίκαιο της Ενέργειας»

Αθανάσιος Ε. Μακρής, Δικηγόρος (Δ.Σ. Αθηνών), απόφοιτος του Π.ΜΣ. «Διεθνές και Ευρωπαϊκό Δίκαιο της Ενέργειας»

Ευφροσύνη Μπασέκη, Δικηγόρος (Δ.Σ. Αθηνών), απόφοιτη του Π.ΜΣ. «Διεθνές και Ευρωπαϊκό Δίκαιο της Ενέργειας»

Γιολάνδα Πετρίδου, Υπολοχαγός (ΕΜ), απόφοιτος του Π.ΜΣ. «Διεθνές και Ευρωπαϊκό Δίκαιο της Ενέργειας», φοιτήτρια του Π.ΜΣ. «Αναβαθμισμένες Διεθνείς και Ευρωπαϊκές Σπουδές» της Νομικής του Δ.Π.Θ.

Χρυσή Στράντζαλη, Δικηγόρος (Δ.Σ. Αλεξανδρούπολης), απόφοιτος του Π.ΜΣ. «Διεθνές και Ευρωπαϊκό Δίκαιο της Ενέργειας»

Κατερίνα Στραταριδάκη, Δικηγόρος (Δ.Σ. Αθηνών), Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου του Harvard (L.L.M.) απόφοιτος του Π.ΜΣ. «Δημόσιο Διεθνές Δίκαιο» της Νομικής του Ε.Κ.Π.Α.

Ευφροσύνη-Αικατερίνη Σφουντούρη, Δικηγόρος (Δ.Σ. Αθηνών), απόφοιτη του Π.ΜΣ. «Διεθνές και Ευρωπαϊκό Δίκαιο της Ενέργειας»

Εμμανουήλ Σωμαράκης, Δικηγόρος (Δ.Σ. Ηρακλείου), απόφοιτος του Π.ΜΣ. «Νομικές Διεθνείς Σπουδές» της Νομικής του Ε.Κ.Π.Α.

Δήμητρα Σ. Τσούκα, Δικηγόρος (Δ.Σ. Δράμας), απόφοιτος του Π.ΜΣ. «Διεθνές και Ευρωπαϊκό Δίκαιο της Ενέργειας»

Ειρήνη- Ερασμία Γ. Φασιά, Δικηγόρος (Δ.Σ. Αθηνών), απόφοιτος του Π.ΜΣ. «Νομικές Διεθνείς Σπουδές» της Νομικής του Ε.Κ.Π.Α., Magister Juris, University of Oxford

Ναταλία Χαραλαμπίδου, LL.M. (Heidelberg), υποψήφια διδάκτορας (Νομική Σχολή, Πανεπιστήμιο Χαϊδελβέργης), Διδάσκουσα στο Π.ΜΣ. «Διεθνές και Ευρωπαϊκό Δίκαιο της Ενέργειας» (ΔΠΘ)

Δέσποινα Χατζοπούλου, φοιτήτρια της Νομικής Σχολής του Δ.Π.Θ., Μέλος του Εργαστηρίου Διεθνούς Δικαίου και Διεθνών Σχέσεων «Κρατερός Ιωάννου»

Μαρία Δέσποινα Ψαρομηλίγκου, Ασκούμενη Δικηγόρος (Δ.Σ. Αθηνών), Μέλος του Εργαστηρίου Διεθνούς Δικαίου και Διεθνών Σχέσεων «Κρατερός Ιωάννου»

Η συγγραφή ενός έργου αναφορική γλώσσα αποτελούσε αδήριτο σμιο ενεργειακό γίνεσθαι. Ανλαμβάνει σημαντικά έργα που γειας, καθώς επίσης και ότι στων οποίων και το «Διεθνές και Δ.Π.Θ., παράγονται εξαιρετικές το σύγγραμμα στα ελληνικά πο στόχος μας ήταν ένα έργο επιστώσε να είναι προστό σε οποασχολείται με το αντικείμενο.

Ο δεύτερος στόχος μας, όμως, ήμεσα σε διδάσκοντες, διδασκός και αποφοίτους. Έτσι, στους «Διεθνές και Ευρωπαϊκό Δίκαιο» καθώς και ορισμένοι προπτυχίου και Διεθνών Σχέσεων «ή ότι στους συμμετέχοντες συμπ τις σπουδές και τη σταδιοδρομ διατηρήσουν την ακαδημαϊκή νει ιδιαίτερα υπερήφανους. Ορφορά σε συλλογικό επιστημονι συμβουλευτικά, τα σχετικά κεφ επιστημόνων και αυτός είναι ακρήφανοι.

Κομοτηνή, Μάιος 2020,

Χαρίκλεια Αρώνη - Κωνσταντίν

Πρόλογος

Η συγγραφή ενός έργου αναφοράς για το διεθνές δίκαιο της ενέργειας στην Ελληνική γλώσσα αποτελούσε αδήριτη ανάγκη εξαιτίας της θέσης της Ελλάδας στο παγκόσμιο ενεργειακό γίγνεσθαι. Αν και είναι αλήθεια ότι η ελληνική βιβλιογραφία περιλαμβάνει σημαντικά έργα που αφορούν άμεσα ή έμμεσα το διεθνές δίκαιο της ενέργειας, καθώς επίσης και ότι στο πλαίσιο των μεταπτυχιακών προγραμμάτων, μεταξύ των οποίων και το «Διεθνές και Ευρωπαϊκό Δίκαιο της Ενέργειας» της Νομικής του Δ.Π.Θ., παράγονται εξαιρετικές διπλωματικές εργασίες, το βιβλίο αυτό είναι το πρώτο σύγγραμμα στα ελληνικά που αφορά συνολικά το διεθνές δίκαιο της ενέργειας. Ο στόχος μας ήταν ένα έργο επιστημονικά άρτιο αλλά και γραμμένο με απλό τρόπο, έτσι ώστε να είναι προσίτο σε οποιονδήποτε, φοιτητή, επιστήμονα ή επαγγελματία που ασχολείται με το αντικείμενο.

Ο δεύτερος στόχος μας, όμως, ήταν να πειραματιστούμε με μορφές συνεργασίας ανάμεσα σε διδάσκοντες, διδασκόμενους -προπτυχιακούς και μεταπτυχιακούς- καθώς και αποφοίτους. Έτσι, στους συμμετέχοντες περιλαμβάνονται απόφοιτοι του Π.ΜΣ. «Διεθνές και Ευρωπαϊκό Δίκαιο της Ενέργειας», απόφοιτοι της Νομικής του Δ.Π.Θ., καθώς και ορισμένοι προπτυχιακοί φοιτητές μέλη του Εργαστηρίου Διεθνούς Δικαίου και Διεθνών Σχέσεων «Κρατερός Ιωάννου». Ο αναγνώστης θα παρατηρήσει ότι στους συμμετέχοντες συμπεριλαμβάνονται και απόφοιτοι οι οποίοι συνεχίζουν τις σπουδές και τη σταδιοδρομία τους εντός και εκτός Ελλάδας αλλά επιθυμούν να διατηρήσουν την ακαδημαϊκή σχέση τους με τη Νομική του Δ.Π.Θ., κάτι που μας κάνει ιδιαίτερα υπερήφανους. Ορισμένοι από τους συγγραφείς συμμετέχουν για πρώτη φορά σε συλλογικό επιστημονικό σύγγραμμα. Αν και είναι αλήθεια ότι συνδράμαμε συμβουλευτικά, τα σχετικά κεφάλαια αποτελούν αποκλειστικά έργο των νέων αυτών επιστημόνων και αυτός είναι ακόμα ένας λόγος για τον οποίον είμαστε ιδιαίτερα υπερήφανοι.

Κομοτηνή, Μάιος 2020,

Χαρίκλεια Αρώνη - Κωνσταντίνος Αντωνόπουλος

Πρόλογος.....

Η ενέργεια στο Διεθνές Δίκαιο
[Κωνσταντίνος Αντωνόπουλος]

Θεμελιώδεις κανόνες

Κεφάλαιο 1

Οι πηγές του Διεθνούς Δικαίου
[Χρυσάνθη Κολόκα]

1. Εισαγωγή
2. Διεθνές έθιμο
- 2.1. Εθιμικοί κανόνες στο χώρο
3. Διεθνείς συνθήκες
- 3.1. Δέσμευση από διεθνή συνθήκη
- 3.2. Εφαρμογή των διεθνών συνθηκών
- 3.3. Ερμηνεία των διεθνών συνθηκών
- 3.4. Λύση των διεθνών συνθηκών
- 3.5. Ιδιαιτερότητες των δημοσίων συνθηκών
- 3.5.1. Περιεχόμενο και λεπτομέρεια
4. Γενικές αρχές διεθνούς δικαίου
5. Διδάγματα των πιο αναγνωρισμένων συνθηκών
6. "Hard law" και "soft law"
7. Συμπεράσματα.....

Περιεχόμενα

Πρόλογος.....	IX
---------------	----

Εισαγωγή

Η ενέργεια στο Διεθνές Δίκαιο	1
[Κωνσταντίνος Αντωνόπουλος]	

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ

Θεμελιώδεις κανόνες του Διεθνούς Δικαίου της Ενέργειας

Κεφάλαιο 1

Οι πηγές του Διεθνούς Δικαίου της Ενέργειας.....	9
[Χρυσάνθη Κολόκα]	
1. Εισαγωγή	10
2. Διεθνές έθιμο	10
2.1. Εθιμικοί κανόνες στο χώρο του δικαίου της ενέργειας	12
3. Διεθνείς συνθήκες	13
3.1. Δέσμευση από διεθνή συνθήκη.....	14
3.2. Εφαρμογή των διεθνών συνθηκών	15
3.3. Ερμηνεία των διεθνών συνθηκών	15
3.4. Λύση των διεθνών συνθηκών.....	16
3.5. Ιδιαιτερότητες των δημοσίων συμβάσεων στον τομέα της ενέργειας	
3.5.1. Περιεχόμενο και λειτουργία της ανωτέρας βίας στις δημόσιες συμβάσεις.....	17
4. Γενικές αρχές διεθνούς δικαίου.....	19
5. Διδάγματα των πιο αναγνωρισμένων διεθνολόγων.....	20
6. "Hard law" και "soft law" στο διεθνές δίκαιο της ενέργειας.....	20
7. Συμπεράσματα.....	22

Κεφάλαιο 2

Η Συνθήκη για τον Χάρτη Ενέργειας.....	23
[Ναταλία Χαραλαμπίδου]	
1. Ιστορικό πλαίσιο δημιουργίας της Συνθήκης για τον Χάρτη Ενέργειας	24
2. Σκοπός της Συνθήκης για τον Χάρτη Ενέργειας	25
3. Δομή της Συνθήκης για τον Χάρτη Ενέργειας	28
4. Προστασία επενδύσεων και επενδυτών.....	29
4.1. Υποχρέωση ίσης και δίκαιης μεταχείρισης.....	33
4.2. Αρχή απολύτως σταθερής προστασίας και ασφάλειας.....	35
4.3. Απαγόρευση μη-εύλογων ή άνισων μέτρων.....	36
4.4. Προστατευτική ρήτρα	37
4.5. Απαγόρευση μεταχείρισης λιγότερο ευνοϊκής από εκείνη που απαιτείται βάσει του Διεθνούς Δικαίου	38
4.6. Απαγόρευση απαλλοτριώσης.....	40
5. Επιφυλάξεις και εξαιρέσεις	
5.1. Δικαίωμα εξαίρεσης των Συμβαλλόμενων Μερών	42
5.2. Προσωρινή εφαρμογή.....	44
5.3. Αποχώρηση Συμβαλλόμενων Μερών	46
6. Συμπεράσματα	47

Κεφάλαιο 3

Διαρκής κυριαρχία επί των πλουτοπαραγωγικών πόρων.....	49
[Χαρίκλεια Αρώνη]	
1. Εισαγωγή	50
2. Θεμελίωση και περιεχόμενο της διαρκούς κυριαρχίας επί των πλουτοπαραγωγικών πόρων	
2.1. Η καταγωγή της αρχής: η συμβολή της Γενικής Συνέλευσης των Ηνωμένων Εθνών	51
2.2. Ο Χάρτης των Οικονομικών Δικαιωμάτων και Υποχρεώσεων των Κρατών ειδικότερα	53
2.3. Η διαρκής κυριαρχία στη νομολογία των διεθνών δικαιοδοτικών οργάνων	55
3. Η διαρκής κυριαρχία επί των πλουτοπαραγωγικών πόρων στο σύγχρονο διεθνές δίκαιο	56

4. Η παράμετρος της προστασίας.....
5. Η παράμετρος της προστασίας.....
6. Συμπεράσματα

Κεφάλαιο 4

Η εφαρμογή της αρχής της προστασίας ενεργειακών δραστηριοτήτων

[Κατερίνα Στραταριδάκη]

1. Εισαγωγή
2. Καταγωγή και διαμόρφωση.....
3. Η υποχρέωση προσήκουσας συμπεριφοράς.....
 - 3.1. Σύνδεση με άλλες αρχές.....
 - 3.2. Η προσήκουσα επιμέλεια.....
 - 3.3. Η προσήκουσα επιμέλεια συμπεριφοράς ή αποτελέσματος.....
4. Το περιεχόμενο της προσήκουσας συμπεριφοράς.....
 - 4.1. Υποχρεώσεις που απορρέουν.....
 - 4.2. Είδος μέτρων που πρέπει να λαμβάνονται.....
 - 4.3. Ποια συμπεριφορά είναι επιτρεπτή.....
 - 4.4. Σχέση διαδικαστικών υποχρεώσεων και υποχρεώσεων.....
5. Συμπεράσματα

Κεφάλαιο 5

Δρώντες στο Διεθνές Δίκαιο Ενέργειας

[Εμμανουήλ Σωμαράκης]

1. Εισαγωγή.....
 - 1.1. Τι συνιστά ενέργεια.....
 - 1.2. Τα ζητήματα κυριαρχίας επί των ενεργειακών πόρων και με άλλους τομείς του δίκαιου.....

.....	23
α τον Χάρτη Ενέργειας	24
.....	25
.....	28
.....	29
.....	33
ειας.....	35
.....	36
.....	37
ό εκείνη	38
.....	40
.....	42
.....	44
.....	46
.....	47
ν πόρων.....	49
.....	50
ιαρχίας	50
υνέλευσης	51
Υποχρεώσεων	53
ών δικαιοδοτικών οργάνων	55
γικών πόρων	56
.....	56

4. Η παράμετρος της προστασίας του περιβάλλοντος	58
5. Η παράμετρος της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.....	59
6. Συμπεράσματα	61

Κεφάλαιο 4

Η εφαρμογή της αρχής της προσήκουσας επιμέλειας στις ενεργειακές δραστηριότητες	63
--	-----------

[Κατερίνα Στραταριδάκη]

1. Εισαγωγή	64
2. Καταγωγή και διαμόρφωση της υποχρέωσης προσήκουσας επιμέλειας.....	66
3. Η υποχρέωση προσήκουσας επιμέλειας στο σύγχρονο διεθνές δίκαιο	
3.1. Σύνδεση με άλλες αρχές του διεθνούς δικαίου	68
3.2. Η προσήκουσα επιμέλεια στο διεθνές δίκαιο της θάλασσας.....	69
3.3. Η προσήκουσα επιμέλεια στο πλαίσιο της διεθνούς ευθύνης: υποχρέωση συμπεριφοράς ή αποτελέσματος;	70
4. Το περιεχόμενο της προσήκουσας επιμέλειας	
4.1. Υποχρεώσεις που απορρέουν από την προσήκουσα επιμέλεια	72
4.2. Είδος μέτρων που πρέπει να ληφθούν στο πλαίσιο της αρχής της προσήκουσας επιμέλειας.....	75
4.3. Ποια συμπεριφορά είναι αρκετή (threshold-degree of diligence)	76
4.4. Σχέση διαδικαστικών υποχρεώσεων με ουσιαστικά δικαιώματα και υποχρεώσεις.....	77
5. Συμπεράσματα	78

Κεφάλαιο 5

Δρώντες στο Διεθνές Δίκαιο της Ενέργειας	79
---	-----------

[Εμμανουήλ Σωμαράκης]

1. Εισαγωγή	
1.1. Τι συνιστά ενέργεια.....	80
1.2. Τα ζητήματα κυριαρχίας επηρεάζουν την εκμετάλλευση των ενεργειακών πόρων - Η διάδραση με το Διεθνές Οικονομικό Δίκαιο και με άλλους τομείς του δικαίου.....	81

2. Υποκείμενα τις σχέσεις των οποίων ρυθμίζει το δίκαιο της ενέργειας	82
2.1. Κυρίαρχα Κράτη	
2.1.2. Η προβληματική των υποκρατικών οντοτήτων.....	83
2.2. Διεθνείς Οργανισμοί	84
2.2.1. Οργανισμοί Διεθνούς Εμβέλειας	85
2.2.2. Οργανισμοί (από την πλευρά της) Προσφοράς και της Ζήτησης (Supply- side, Demand- side) [ΟΠΕΚ / ΙΕΑ].....	86
2.2.3. Περιφερειακές Ενώσεις και Οργανισμοί	
2.3.3.1. Ευρωπαϊκή Ένωση.....	89
2.3.3.2. Άλλες περιφερειακές ενώσεις, και fora	90
2.3. Άλλες οντότητες	
2.3.1. Επιχειρήσεις.....	91
2.3.2. Το άτομο	91
3. Επίλογος - Συμπεράσματα.....	92

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ

Ενέργεια και Θάλασσα

Κεφάλαιο 6

Εκμετάλλευση υδρογονανθράκων και ανανεωσίμων πηγών ενέργειας στη θάλασσα.....

[Ειρήνη-Ερασμία Γ. Φασιά]

1. Εισαγωγή	96
2. Το Δίκαιο της Θάλασσας και η εκμετάλλευση ενεργειακών πόρων	
2.1. Θαλάσσιες Ζώνες Κυριαρχίας και Δικαιοδοσίας	
2.1.1. Αιγιαλίτιδα Ζώνη	97
2.1.2. Υφαλοκρηπίδα	98
2.1.3. Αποκλειστική Οικονομική Ζώνη	99
2.1.4. Ανοικτή θάλασσα και Διεθνής Βυθός	101
2.2. Η οριοθέτηση των Θαλασσιών Ζωνών ως απαραίτητη προϋπόθεση εκμετάλλευσης της ενέργειας στη θάλασσα	102
2.2.1. Το Δίκαιο των οριοθετήσεων	103
2.2.2. Εκμετάλλευση ενεργειακών πόρων όσο εκκρεμεί η οριοθέτηση.....	104
3. Επιπλέον κανόνες και κατευθύνσεις για την εκμετάλλευση των ενεργειακών πόρων στη θάλασσα	
3.1. Προστασία του Θαλάσσιου Περιβάλλοντος.....	105
3.2. Θαλάσσιος Χωροταξικός Σχεδιασμός	107

4. Επίλυση διαφορών	
5. Συμπεράσματα	

Κεφάλαιο 7

Η εκμετάλλευση των ενεργειακών πηγών και η προστασία του περιβάλλοντος.....

[Απόστολος Αδαμίδης]

1. Εισαγωγή	
1.1. Η Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για την προστασία του θαλάσσιου περιβάλλοντος.....	
1.2. Η προστασία του θαλάσσιου περιβάλλοντος των ενεργειακών εγκαταστάσεων.....	
1.3. Η χωροθέτηση στο θαλάσσιο περιβάλλον.....	
2. Η προστασία του περιβάλλοντος των ενεργειακών εγκαταστάσεων.....	
2.1. Το νομικό καθεστώς των ενεργειακών εγκαταστάσεων στη θάλασσα - δικαιώματα.....	
2.2. Ρυθμίσεις της Σύμβασης.....	
2.2.1. Η εγκατάλειψη αποβλήτων.....	
2.2.2. Η μεταφορά της ενέργειας.....	
2.2.3. Ευθύνη και αποζημίωση.....	
2.3. Συνεργασία με εναλλακτικές πηγές ενέργειας.....	
3. Η προστασία μετά τη χρήση.....	
4. Συμπέρασμα	

Κεφάλαιο 8

Αγωγοί και υποβρύχια καλώδια

[Μαρία Δρακούδη]

1. Εισαγωγικές παρατηρήσεις.....	
2. Αγωγοί στη Μεσόγειο	
3. Υποβρύχια καλώδια στη Μεσόγειο.....	
4. Συμπεράσματα	

ο δίκαιο της ενέργειας	82
των.....	83
.....	84
.....	85
ός και της Ζήτησης	86
.....	89
α.....	90
.....	91
.....	91
.....	92
.....	95
.....	96
ενεργειακών πόρων	97
.....	98
.....	99
.....	101
ραϊτή προϋπόθεση	102
.....	103
κρεμεί η οριοθέτηση	104
κμετάλλευση	105
.....	107

4. Επίλυση διαφορών	109
5. Συμπεράσματα	110

Κεφάλαιο 7

Η εκμετάλλευση των ενεργειακών πόρων στο θαλάσσιο χώρο και η προστασία του περιβάλλοντος

[Απόστολος Αδαμίδης]

1. Εισαγωγή	111
1.1. Η Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για το Δίκαιο της Θάλασσας (1982)	112
1.2. Η προστασία του θαλάσσιου περιβάλλοντος πριν ή/και κατά την τοποθέτηση των ενεργειακών εγκαταστάσεων	113
1.3. Η χωροθέτηση στο θαλάσσιο επίπεδο.....	113
2. Η προστασία του περιβάλλοντος κατά τη διάρκεια της λειτουργίας των ενεργειακών εγκαταστάσεων, πλατφορμών ή αγωγών	
2.1. Το νομικό καθεστώς των εγκαταστάσεων για παραγωγή ενέργειας στη θάλασσα - δικαιώματα και υποχρεώσεις του παράκτιου κράτους.....	115
2.2. Ρυθμίσεις της Σύμβασης ΔΘ για άλλες δραστηριότητες των κρατών	
2.2.1. Η εγκατάλειψη αποβλήτων στη θάλασσα (Dumping).....	119
2.2.2. Η μεταφορά της ενέργειας μέσω της θάλασσας.....	120
2.2.3. Ευθύνη και αποζημίωση εκ μέρους των κρατών για ζημιές που προκαλούνται από τη μόλυνση της θάλασσας.....	121
2.3. Συνεργασία με εναλλακτικούς τρόπους – κοινή εκμετάλλευση πόρων και διασυννοριακές ενεργειακές εγκαταστάσεις	122
3. Η προστασία μετά τη χρήση των εγκαταστάσεων - ο παροπλισμός.....	123
4. Συμπέρασμα	126

Κεφάλαιο 8

Αγωγοί και υποβρύχια καλώδια στη Μεσόγειο.....

[Μαρία Δρακούδη]

1. Εισαγωγικές παρατηρήσεις.....	128
2. Αγωγοί στη Μεσόγειο	128
3. Υποβρύχια καλώδια στη Μεσόγειο	137
4. Συμπέρασμα	141

Κεφάλαιο 9

Οι συμφωνίες οριοθέτησης και κοινής εκμετάλλευσης

των ενεργειακών πόρων στην Μεσόγειο	143
[Χρυσή Στράντζαλη]	
1. Οριοθετήσεις θαλασσίων ζωνών.....	144
2. Η ιδιαίτερη γεωμορφολογική φυσιογνωμία της Μεσογείου	145
3. Διμερείς συμφωνίες στην Μεσόγειο	
3.1. Η συμφωνία Ιταλίας - Γιουγκοσλαβίας (1968) (1975).....	146
3.2. Η συμφωνία Ιταλίας - Τυνησίας (1971).....	147
3.3. Η συμφωνία Ιταλίας - Ισπανίας (1974)	148
3.4. Η συμφωνία Ιταλίας - Ελλάδας (1977)	148
3.5. Η συμφωνία Γαλλίας - Μονακό (1984).....	148
3.6. Η συμφωνία Γαλλίας - Ιταλίας (1986) (2015)	149
3.7. Η συμφωνία Λιβύης - Μάλτας (1986)	149
3.8. Η συμφωνία Λιβύης - Τυνησίας (1988).....	150
3.9. Η συμφωνία Αλβανίας - Ιταλίας (1992)	150
3.10. Η συμφωνία Κροατίας - Βοσνίας Ερζεγοβίνης (1999)	151
3.11. Η συμφωνία Τυνησίας - Αλγερίας (2002)	151
3.12. Η συμφωνία Κύπρου - Αιγύπτου (2003).....	152
3.13. Η συμφωνία Κύπρου - Λιβάνου (2007).....	152
3.14. Η συμφωνία Ελλάδας - Αλβανίας (2009)	153
3.15. Η συμφωνία Κύπρου - Ισραήλ (2010).....	154
3.16. Η συμφωνία Τουρκίας - Λιβύης (2019).....	155
4. Συμπεράσματα	156

ΤΡΙΤΟ ΜΕΡΟΣ

Διεθνές Δίκαιο της Ενέργειας και επιμέρους ενεργειακές δραστηριότητες

Κεφάλαιο 10

Πυρηνική ενέργεια και εγγυήσεις ασφάλειας	159
[Ευφροσύνη Μπασέκη]	
1. Έννοια πυρηνικής ενέργειας.....	160

2. Οι συνέπειες των πυρηνικών.....	
3. Η πορεία της Ευρωπαϊκής κ..... της πυρηνικής ενέργειας κ.....	
4. Ο ρόλος της Συνθήκης ΕΥΡ.....	
5. Η πυρηνική ενέργεια του σ.....	
6. Πυρηνικά απόβλητα	
7. Άλλες Διεθνείς Συνθήκες.....	
8. Ο πυρήνας της Συνθήκης Ε..... για την Πυρηνική Ασφάλεια.....	
9. Συμπεράσματα	

Κεφάλαιο 11

Ανανεώσιμη ενέργεια.....

[Ναταλία Χαραλαμπίδου]

1. Εισαγωγή	
2. Η έννοια της ανανεώσιμης.....	
3. Το πλαίσιο της ανανεώσιμης.....	
3.1. Αειφόρος ανάπτυξη και α.....	
3.1.1. Ανανεώσιμη Ενέργεια.....	
3.1.2. Ανανεώσιμη Ενέργεια.....	
3.1.3. Ανανεώσιμη Ενέργεια.....	
3.2. Ενεργειακή απόδοση.....	
3.3. Ενεργειακή ασφάλεια.....	
3.4. Τεχνολογική εξέλιξη και κ.....	
3.5. Οικονομική ευημερία	
4. Οι προκλήσεις του παρόντος.....	
5. Συμπεράσματα	

Κεφάλαιο 12

Μεταφορά ενέργειας.....

[Μαρία Δέσποινα Ψαρομηλίγκου]

1. Εισαγωγή	
-------------------	--

Ευρωπαϊκή Ένωση	143
.....	144
.....	145
.....	146
.....	147
.....	148
.....	148
.....	149
.....	149
.....	150
.....	150
.....	151
.....	151
.....	152
.....	152
.....	153
.....	154
.....	155
.....	156
.....	159
.....	160

2. Οι συνέπειες των πυρηνικών ατυχημάτων	161
3. Η πορεία της Ευρωπαϊκής και Διεθνούς Κοινότητας στον τομέα της πυρηνικής ενέργειας και η ανάγκη νομοθετικών πλαισίων	162
4. Ο ρόλος της Συνθήκης ΕΥΡΑΤΟΜ για τη χρήση της πυρηνικής ενέργειας.....	164
5. Η πυρηνική ενέργεια του σήμερα	166
6. Πυρηνικά απόβλητα	167
7. Άλλες Διεθνείς Συνθήκες.....	168
8. Ο πυρήνας της Συνθήκης ΕΥΡΑΤΟΜ και η «Οικογένεια των Συμβάσεων για την Πυρηνική Ασφάλεια»	170
9. Συμπεράσματα	171

Κεφάλαιο 11

Ανανεώσιμη ενέργεια	173
[Ναταλία Χαραλαμπίδου]	
1. Εισαγωγή	175
2. Η έννοια της ανανεώσιμης ενέργειας	175
3. Το πλαίσιο της ανανεώσιμης ενέργειας	
3.1. Αειφόρος ανάπτυξη και απανθρακοποίηση της ενέργειας	
3.1.1. Ανανεώσιμη Ενέργεια και Πυρηνική Ενέργεια	178
3.1.2. Ανανεώσιμη Ενέργεια και Φυσικό Αέριο	180
3.1.3. Ανανεώσιμη Ενέργεια και «Πράσινος» ή «Καθαρός» Άνθρακας.....	181
3.2. Ενεργειακή απόδοση.....	182
3.3. Ενεργειακή ασφάλεια.....	183
3.4. Τεχνολογική εξέλιξη και καινοτομία	184
3.5. Οικονομική ευημερία	186
4. Οι προκλήσεις του παρόντος και του μέλλοντος	187
5. Συμπεράσματα	188

Κεφάλαιο 12

Μεταφορά ενέργειας	189
[Μαρία Δέσποινα Ψαρομπίγκου]	
1. Εισαγωγή	190

2. Βασικοί Ορισμοί	
2.1. Πώς ορίζεται η ενέργεια.....	191
2.2. Πώς ορίζεται η μεταφορά.....	192
2.3. Ποια είναι τα Μέσα Μεταφοράς.....	192
3. Το καθεστώς μεταφοράς στα πλαίσια της Συνθήκης για το Χάρτη Ενέργειας	
3.1. Τα δύο κριτήρια ορισμού της μεταφοράς.....	193
3.2. Το Άρθρο 7 της Συνθήκης.....	193
3.2.1. Η αρχή της ελευθερίας διελεύσεως	
3.2.1.1. Η προέλευση και εξέλιξη της αρχής της ελευθερίας διελεύσεως	194
3.2.1.2. Η αρχή της ελευθερίας διελεύσεως στα πλαίσια του ΠΟΕ και της Συνθήκης	194
3.2.1.3. Η αρχή της ελευθερίας διελεύσεως στα πλαίσια της ΕΕ, της Ένωσης Νοτιοανατολικών Χωρών της Ασίας (ASEAN) και της Συμφωνίας Ελεύθερου Εμπορίου της Βόρειας Αμερικής (NAFTA)	195
3.2.2. Η αρχή της μη διάκρισης	196
3.2.3. Απαγόρευση παρεμπόδισης της μεταφοράς	196
4. Διακυβερνητικές και Κυβερνητικές Συμφωνίες του Κράτους Υποδοχής για μεταφορά πετρελαίου και φυσικού αερίου μέσω αγωγών	
4.1. Το νομικό πλαίσιο της θαλάσσιας και χερσαίας μεταφοράς της ενέργειας.....	197
4.2. Η μεταφορά της ενέργειας μέσω αγωγών	197
5. Τα Κράτη διελεύσεως στη μεταφορά της ενέργειας μέσω αγωγών.....	198
5.1. Η αρχή της ελευθερίας διελεύσεως στο πλαίσιο της μεταφοράς της ενέργειας μέσω αγωγών.....	199
5.2. Τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις των Κρατών διελεύσεως κατά το άρθρο 5 της ΓΣΔΕ	
5.2.1. Το περιορισμένο δικαίωμα παρέμβασης.....	200
5.2.2. Μεταφορά μέσω του πιο κατάλληλου δρόμου διελεύσεως.....	201
5.2.3. Απαγόρευση επιβολής δασμών	201
5.2.4. Αρχή του μάλλον ευνοούμενου Κράτους.....	201
6. Θαλάσσια Μεταφορά Πετρελαίου και Υγροποιημένου Φυσικού Αερίου	
6.1. Η Διεθνής Σύμβαση για την Πρόληψη της Θαλάσσιας Ρύπανσης από τα Πλοία.....	201
6.2. Αποζημίωση σε περίπτωση ζημίας ρύπανσης από πετρέλαιο	203
7. Συμπέρασμα.....	203

Κεφάλαιο 13

Ενεργειακή ασφάλεια (ασφάλεια

[Ραφαέλα Βασιλακοπούλου, Ραφαέλα Βασιλακοπούλου]

1. Εισαγωγή στην ενεργειακή ασφάλεια.....
2. Ο ρόλος του ΔΟΕ (Διεθνής Οργανισμός Ενέργειας) στην ενεργειακή ασφάλεια.....
3. Ο ρόλος του ΟΡΕC στην ενεργειακή ασφάλεια.....
4. Η ασφάλεια στην Ευρωπαϊκή Ένωση.....
5. Ασφάλεια Εγκαταστάσεων.....
6. Κίνδυνοι ενεργειακής ασφάλειας.....
7. Γεωπολιτική.....
8. Συμπέρασμα

Κεφάλαιο 14

Η ενεργειακή ασφάλεια στη

[Γιολάντα Πετρίδου]

1. Εισαγωγή
2. Ο ορισμός της ενεργειακής ασφάλειας.....
3. Το περιεχόμενο της ενεργειακής ασφάλειας.....
 - 3.1. Η ασφάλεια των υποδομών.....
 - 3.2. Η ασφάλεια των μεταφορών.....
4. Η συνεισφορά του Διεθνούς Οργανισμού Ενέργειας στην ενεργειακή ασφάλεια.....
5. Ο πόλεμος στη θάλασσα
6. Η ενεργειακή πενία σε περιόδους κρίσης.....
7. Οι υποχρεώσεις των εμπόρων ενέργειας στην περίπτωση της ένοπλης σύρραξης.....
8. Η προστασία του περιβάλλοντος.....
9. Η πυρηνική ενέργεια
10. Κυβερνοπόλεμος και ενεργειακή ασφάλεια.....
11. Συμπεράσματα.....

.....	191
.....	192
.....	192
θήκης
.....	193
.....	193
της ελευθερίας διελεύσεως 194
στα πλαίσια του ΠΟΕ και της ΣυνθΧΕ 194
στα πλαίσια της ΕΕ, της Ένωσης (ASEAN) και της Συμφωνίας αμερικής (NAFTA) 195
.....	196
.....	196
του Κράτους Υποδοχής μέσω αγωγών μεταφοράς της ενέργειας 197
.....	197
γείας μέσω αγωγών 198
ο της μεταφοράς
.....	199
ων διελεύσεως
.....	200
όμου διελεύσεως 201
.....	201
.....	201
οιμημένου Φυσικού Αερίου κλάσσης Ρύπανσης από τα Πλοία 201
από πετρέλαιο 203
.....	203

Κεφάλαιο 13

Ενεργειακή ασφάλεια (ασφάλεια εγκαταστάσεων και αποθεμάτων) 205
[Ραφαέλα Βασιλακοπούλου, Ραφαήλ Αλεξίου]	
1. Εισαγωγή στην ενεργειακή ασφάλεια 206
2. Ο ρόλος του ΔΟΕ (Διεθνής Οργανισμός Ενέργειας) στην ενεργειακή ασφάλεια 207
3. Ο ρόλος του ΟΡΕC στην ενεργειακή ασφάλεια 208
4. Η ασφάλεια στην Ευρωπαϊκή Ένωση 211
5. Ασφάλεια Εγκαταστάσεων 212
6. Κίνδυνοι ενεργειακής ασφάλειας 214
7. Γεωπολιτική 216
8. Συμπέρασμα 218

Κεφάλαιο 14

Η ενεργειακή ασφάλεια στη διάρκεια Διεθνών Ενόπλων Συρράξεων 219
[Γιολάνδα Πετρίδου]	
1. Εισαγωγή 220
2. Ο ορισμός της ενεργειακής ασφάλειας 221
3. Το περιεχόμενο της ενεργειακής ασφάλειας 222
3.1. Η ασφάλεια των υποδομών 222
3.2. Η ασφάλεια των μεταφορών 223
4. Η συνεισφορά του Διεθνούς Δικαίου των Ενόπλων Συρράξεων στην ενεργειακή ασφάλεια 224
5. Ο πόλεμος στη θάλασσα 225
6. Η ενεργειακή πενία σε περίοδο ένοπλης σύρραξης ή κατοχής 226
7. Οι υποχρεώσεις των εμπόλεμων κρατών κατά τη διάρκεια της ένοπλης σύρραξης 227
8. Η προστασία του περιβάλλοντος στις διεθνείς ένοπλες συρράξεις 230
9. Η πυρηνική ενέργεια 232
10. Κυβερνοπόλεμος και ενεργειακή ασφάλεια 233
11. Συμπεράσματα 234

Κεφάλαιο 15

Ενεργειακή ασφάλεια κατά τη διάρκεια μη Διεθνών Ενόπλων Συρράξεων	235
[Ευφροσύνη-Αικατερίνη Σφουντούρη]	
1. Εισαγωγή	236
2. Ενεργειακή Ασφάλεια	
2.1. Το νομικό πλαίσιο της ενεργειακής ασφάλειας	236
2.2. Ο ορισμός της ενεργειακής ασφάλειας	237
2.3. Η μέτρηση της ενεργειακής ασφάλειας	237
3. Ένοπλες Συρράξεις	
3.1. Η ιστορική πορεία των ενόπλων συρράξεων.....	239
3.2. Οι αιτίες διεξαγωγής ενόπλων συρράξεων	239
3.3. Η νομική διάσταση των ενόπλων συρράξεων	240
3.4. Οι κατηγορίες ενόπλων συρράξεων	240
3.5. Οι μη διεθνείς Ένοπλες Συρράξεις κατά τη Νομολογία.....	241
3.6. Η τυπολογία των Ενόπλων Συρράξεων	241
3.7. Ενεργειακή Ασφάλεια και Ένοπλες Συρράξεις.....	242
4. Η περίπτωση του ISIS	
4.1. Εισαγωγή	243
4.2. Η οργάνωση του ISIS.....	244
4.3. Η ταυτότητα της ένοπλης σύρραξης του ISIS.....	244
4.4. Η στρατηγική του ISIS για την απόκτηση ελέγχου επί των ενεργειακών πηγών.....	245
4.5. Ο αντίκτυπος της δράσης του ISIS στις παγκόσμιες ενεργειακές ροές.....	246
5. Συμπεράσματα	247

ΤΕΤΑΡΤΟ ΜΕΡΟΣ

Διεθνές Δίκαιο της Ενέργειας και άλλες περιοχές Διεθνούς Δικαίου

Κεφάλαιο 16

Διεθνές Δίκαιο Προστασίας του Περιβάλλοντος και Ενέργεια	251
[Αικατερίνη Κοϊνάκη]	
1. Εισαγωγή: Η ανάγκη εφαρμογής των κανόνων προστασίας του περιβάλλοντος σε ενεργειακές δραστηριότητες	253

2. Εθιμικοί Κανόνες και Δια	
2.1. Η αρχή της Μη Βλάβης...	
2.2. Υποχρέωση Προσέκτου	
2.3. Μελέτη Περιβαλλοντικά	
2.4. Συνεργασία και Διαπραγ	
3. Γενικές Αρχές και άλλες Π	
3.1. Η Αρχή της Πρόληψης...	
3.2. Βιώσιμη Ανάπτυξη	
3.3. Συμμετοχή των πολιτών	
3.3.1. Η Σύμβαση του Αα	
3.3.2. Ευρωπαϊκή Σύμβα	
4. Επίλογος.....	

Κεφάλαιο 17

Κλιματική Αλλαγή και Ενέργεια

[Κωνσταντίνα-Μαρίνα Λούβνη]

1. Κλιματική αλλαγή και Ενέρ	
2. Διασύνδεση Κλιματικής Α	
του κρίσιμου δικαιοκώ	
3. Κείμενα του Δημοσίου Διε	
στο ζεύγμα Κλιματική Αλλ	
3.1. Soft law κείμενα του Διε	
3.1.1. Εισαγωγικά στοιχεί	
3.1.2. Τα κατ' ιδίαν κείμεν	
3.2. Latu sensu κλιματικά κείμ	
και της σταβάδας του όζον	
3.2.1. Εισαγωγικά στοιχεί	
3.2.2. Τα κατ' ιδίαν κείμεν	
3.3. Stricto sensu κλιματικά κείμ	
3.3.1. Εισαγωγικά στοιχεί	
3.3.2. Τα κατ' ιδίαν κείμεν	
3.3.2.1. Η U.N.F.C.C.	
3.3.2.2. Το Πρωτόκολ	
3.3.2.3. Η Συμφωνία	
4. Συμπέρασμα	

ών Ενόπλων Συρράξεων	235
.....	236
.....	236
.....	237
.....	237
.....	239
.....	239
.....	240
.....	240
ολογία.....	241
.....	241
.....	242
.....	243
.....	244
.....	244
κου επί των ενεργειακών πηγών.....	245
σμιες ενεργειακές ροές.....	246
.....	247
ΡΟΣ	
Ενέργειας	
νοούς Δικαίου	
ς και Ενέργεια	251
ων προστασίας	
ιότητες	253

2. Εθνικοί Κανόνες και Διασυνοριακές υποχρεώσεις	
2.1. Η αρχή της Μη Βλάβης.....	253
2.2. Υποχρέωση Προσέκουσας Επιμέλειας	255
2.3. Μελέτη Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων	256
2.4. Συνεργασία και Διαπραγμάτευση	257
3. Γενικές Αρχές και άλλες Περιβαλλοντικές Υποχρεώσεις	
3.1. Η Αρχή της Πρόληψης.....	258
3.2. Βιώσιμη Ανάπτυξη	260
3.3. Συμμετοχή των πολιτών.....	261
3.3.1. Η Σύμβαση του Aarhus.....	262
3.3.2. Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.....	264
4. Επίλογος.....	266
Κεφάλαιο 17	
Κλιματική Αλλαγή και Ενέργεια	267
[Κωνσταντίνα-Μαρίνα Λούβη]	
1. Κλιματική αλλαγή και Ενέργεια. Εισαγωγικά στοιχεία.....	268
2. Διασύνδεση Κλιματικής Αλλαγής και Ενέργειας. Οριοθέτηση του κρίσιμου δικαιοκώρου.....	270
3. Κείμενα του Δημοσίου Διεθνούς Δικαίου με προεξάρχοντα ρόλο στο ζεύγμα Κλιματική Αλλαγή και Ενέργεια	
3.1. Soft law κείμενα του Διεθνούς Δικαίου της Ανάπτυξης	
3.1.1. Εισαγωγικά στοιχεία	270
3.1.2. Τα κατ' ιδίαν κείμενα.....	272
3.2. Lato sensu κλιματικά κείμενα για την προστασία της ατμόσφαιρας και της στιβάδας του όζοντος	
3.2.1. Εισαγωγικά στοιχεία.....	273
3.2.2. Τα κατ' ιδίαν κείμενα.....	274
3.3. Stricto sensu κλιματικά κείμενα περί αντιμετώπισης της κλιματικής αλλαγής	
3.3.1. Εισαγωγικά στοιχεία	277
3.3.2. Τα κατ' ιδίαν κείμενα	
3.3.2.1. Η U.N.F.C.C.C	277
3.3.2.2. Το Πρωτόκολλο του Κιότο και η Τροποποίηση της Ντόχα	279
3.3.2.3. Η Συμφωνία των Παρισίων	280
4. Συμπέρασμα	282

Κεφάλαιο 18

Το δικαίωμα στην ενέργεια	283
[Αικατερίνη-Χριστίνα Κούλα]	
1. Από τους αναπτυξιακούς στόχους της χιλιετίας στους στόχους για την Αειφόρο Ανάπτυξη - Δικαίωμα στην Ενέργεια	
1.1. Αναπτυξιακοί στόχοι της χιλιετίας (2000)	284
1.2. Στόχοι της Αειφόρου Ανάπτυξης.....	285
2. Το δικαίωμα στην Ενέργεια.....	286
3. Κατοχύρωση του δικαιώματος στην ενέργεια στο Διεθνές Δίκαιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων	
3.1. Σύμβαση για την εξάλειψη όλων των μορφών διάκρισης κατά των γυναικών	288
3.2. Το Δικαίωμα για πρόσβαση στην ενέργεια μέσα από το δικαίωμα σε ένα ικανοποιητικό επίπεδο διαβίωσης.....	290
4. Έμμεση προστασία του δικαιώματος στην ενέργεια.....	291
4.1. Το δικαίωμα στην ενέργεια και η Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου	292
4.2. Το Αφρικανικό σύστημα και η πρόσβαση στην ενέργεια	294
4.3. Οι συνέπειες της ύπαρξης ενός κατοχυρωμένου δικαιώματος στην ενέργεια.....	294
5. Συμπεράσματα	295

Κεφάλαιο 19

Διεθνές εμπόριο και ενέργεια	297
[Δέσποινα Χατζοπούλου]	
1. Εισαγωγή	298
2. Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου	
2.1. Η εφαρμογή του δικαίου του ΠΟΕ στον τομέα της ενέργειας	299
2.2. Βασικά στοιχεία του δικαίου του ΠΟΕ	300
2.3. Η ενέργεια ως προϊόν ή υπηρεσία.....	302
2.4. Αρχές ανοίγματος των εθνικών αγορών στο διεθνή ανταγωνισμό.....	303
2.5. Επιδοτήσεις	304
2.6. Κρατικές Εμπορικές Επιχειρήσεις.....	305
2.7. Διπλή Τιμολόγηση.....	306
2.8. Δημόσιες Συμβάσεις.....	308

2.9. Όροι τοπικού περιεχομένου

2.10. Μεταφορά Ενέργειας

2.11. Εξαιρέσεις

3. Σχέση μεταξύ ΠΟΕ και άλλων

 3.1. Σχέση ΠΟΕ με περιφερειακά

 3.2. Σχέση μεταξύ ΠΟΕ και Συν

4. Παγκόσμια Τράπεζα.....

5. Συμπερασματικές παρατηρή

Κεφάλαιο 20

Οι επενδύσεις στο χώρο της ενέργειας

Η προστασία των μετόχων

[Ιωάννα Μαρία Κεμπάμπη]

1. Εισαγωγή.....

2. Διπλωματική προστασία και

3. Η διεθνής διαιτησία, οι μέτοχοι

4. Κατηγορίες προστατευόμενων

5. Συνέπειες του ανεξάρτητου δικαστηρίου για προσφυγή στη διεθνή διαιτησία

 5.1. Συνέπειες ως προς την προστασία

 5.1.1. Μικρότερη προβλεψιμότητα με τα αντίστοιχα της διεθνούς διαιτησίας

 5.1.2. Διευκόλυνση της προστασίας

 5.1.3. Δυσκολότερη η διεύθυνση της προστασίας προσφυγής των μετόχων

5.2. Το πρόβλημα της διπλής επένδυσης

5.3. Πολλαπλές προσφυγές διαίτησης

5.4. Πιθανές πολλαπλές προσφυγές

5.5. Διακινδύνευση της θέσης των μετόχων

5.6. Διαφορετικά κίνητρα και συνέπειες

6. Συμπερασματικές Παρατηρήσεις

.....	283
.....	284
.....	285
.....	286
.....	288
.....	290
.....	291
.....	292
.....	294
.....	294
.....	295
.....	297
.....	298
.....	299
.....	300
.....	302
.....	303
.....	304
.....	305
.....	306
.....	308

2.9. Όροι τοπικού περιεχομένου.....	308
2.10. Μεταφορά Ενέργειας	308
2.11. Εξαιρέσεις	309
3. Σχέση μεταξύ ΠΟΕ και άλλων συνθηκών	
3.1. Σχέση ΠΟΕ με περιφερειακές εμπορικές συνθήκες	310
3.2. Σχέση μεταξύ ΠΟΕ και Συνθήκης για το Χάρτη της Ενέργειας.....	311
4. Παγκόσμια Τράπεζα.....	312
5. Συμπερασματικές παρατηρήσεις.....	314

Κεφάλαιο 20

Οι επενδύσεις στο χώρο της ενέργειας και το Διεθνές Δίκαιο:

Η προστασία των μετόχων	315
[Ιωάννα Μαρία Κεμπάμπη]	
1. Εισαγωγή.....	316
2. Διπλωματική προστασία και μέτοχοι.....	316
3. Η διεθνής διαιτησία, οι μέτοχοι και ο ορισμός της επένδυσης	317
4. Κατηγορίες προστατευόμενων μετόχων	321
5. Συνέπειες του ανεξάρτητου της εταιρίας δικαιώματος των μετόχων για προσφυγή στη διεθνή διαιτησία	
5.1. Συνέπειες ως προς την προβλεψιμότητα και τη νομική αβεβαιότητα	
5.1.1. Μικρότερη προβλεψιμότητα των δικαιωμάτων των μετόχων συγκριτικά με τα αντίστοιχα της ζημιωθείσας εταιρίας	323
5.1.2. Διευκόλυνση της πρακτικής του "treaty shopping"	324
5.1.3. Δυσκολότερη η διευθέτηση υποθέσεων λόγω της ικανότητας προσφυγής των μετόχων για την έμμεση ζημία τους.....	324
5.2. Το πρόβλημα της διπλής επανόρθωσης	324
5.3. Πολλαπλές προσφυγές διαφορετικών μετόχων	325
5.4. Πιθανές πολλαπλές προσφυγές του τελικού ιδιοκτήτη των μετοχών	326
5.5. Διακινδύνευση της θέσης των εταιρικών πιστωτών.....	326
5.6. Διαφορετικά κίνητρα και συμφέροντα μετόχων.....	327
6. Συμπερασματικές Παρατηρήσεις	328

ΠΕΜΠΤΟ ΜΕΡΟΣ
Επίλυση των διαφορών

Κεφάλαιο 21

Η επίλυση των ενεργειακών διαφορών 331
[Κωνσταντίνος Δεληγιάννης - Βίρβος]

1. Εισαγωγή 332

2. Διακρατικές Διαφορές

2.1. Διπλωματικές / Εξωδικαστικές Μέθοδοι Επίλυσης Διαφορών 333

2.2. Το Διεθνές Δικαστήριο των Ηνωμένων Εθνών 333

2.2.1. Υποθέσεις που άπτονται του Διεθνούς Δικαίου της Ενέργειας 334

2.2.2. Υποθέσεις Διπλωματικής Προστασίας 335

2.3. Μέθοδοι Επίλυσης Διαφορών που προβλέπονται
σε συγκεκριμένες Συνθήκες

2.3.1. Η Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για το Δίκαιο της Θάλασσας του 1982 336

2.3.2. Το Σύστημα του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου 337

3. Διαφορές Κράτους με Ιδιώτη 339

4. Διεθνές Δίκαιο της Ενέργειας και Ανθρώπινα Δικαιώματα 341

5. Επίλογος - Συμπεράσματα 342

Κεφάλαιο 22

**Η επίλυση των διεθνών ενεργειακών διαφορών
και ο Ευρωπαϊκός Χάρτης της Ενέργειας** 343
[Δήμητρα Σ. Τσούκα]

1. Η Συνθήκη για το Χάρτη της Ενέργειας- Energy Charter Treaty-
Ιστορικό-Εξέλιξη 344

1.2. Σκοπός και Βασικό Περιεχόμενο 345

2. Το ζήτημα της προσωρινής εφαρμογής ("provisional application")
του άρ. 45 της Συνθήκης 346

3. Ο «επενδυτής» και η «επένδυση» στην Συνθήκη του Χάρτη της Ενέργειας 347

4. Δεσμεύσεις και υποχρεώσεις των συμβαλλομένων μερών

4.1. Δυνατότητα Αποκλεισμού των προστατευτικών
για τις επενδύσεις διατάξεων (άρ. 17) 348

5. Η επίλυση των διαφορών
υποδοχής της επένδυσης (

5.1. Προσφυγή σε διεθνή δια
και οι εξαιρέσεις της (άρ.

5.2. Η προσφυγή σε διεθνή δ
και εφαρμοστέοι κανόνες

6. Η επίλυση των διακρατικά

6.1. Ειδικότερες διατάξεις για
(αρ. 29) και των διακρατι

7. Μηχανισμοί επίλυσης των
ανταγωνισμού (άρ. 6) και π

8. Συμπεράσματα

Κεφάλαιο 23

**Η προστασία επενδύσεων, εν
στον τομέα της ενέργειας, εν**
[Αθανάσιος Ε. Μακρής]

1. Η ανάγκη προστασίας των

2. Η θεσμοθέτηση της Διεθνο

3. Ζητήματα δικαιοδοσίας κα

3.1. Ιθαγένεια και μόνιμη κατο

3.2. Προστατευόμενες επενδύ

3.3. Οι αξιώσεις των μετόχων

3.4. Παράλληλες Διαδικασίες

3.5. Η ρήτρα «άρνησης πλεον

4. Η ανάγκη εξισορρόπησης

5. Συμπέρασμα

Ευρετήριο

ΔΟΣ	
διαφορών	
	331
	332
Διαφορών	333
	333
Ενέργειας	334
	335
νται	
Δίκαιο της Θάλασσας του 1982	336
Εμπορίου	337
	339
Δικαιώματα	341
	342
ον	
	343
Energy Charter Treaty-	
	344
	345
provisional application")	
	346
θήκη του Χάρτη της Ενέργειας	347
ομένων μερών	
κών	
	348

5. Η επίλυση των διαφορών μεταξύ του επενδυτή και του κράτους υποδοχής της επένδυσης (investor- state disputes)- άρ. 26.....	349
5.1. Προσφυγή σε διεθνή διαιτησία: Η ανεπιφύλακτη συναίνεση των μερών και οι εξαιρέσεις της (άρ. 26 παρ. 3).....	350
5.2. Η προσφυγή σε διεθνή διαιτησία: Τα προβλεπόμενα όργανα και εφαρμοστέοι κανόνες (άρ. 26 παρ. 4).....	351
6. Η επίλυση των διακρατικών διαφορών (state to state disputes) -άρ. 27	354
6.1. Ειδικότερες διατάξεις για την επίλυση των διακρατικών εμπορικών διαφορών (άρ. 29) και των διακρατικών διαφορών διαμετακόμισης - transit (άρ. 7).....	355
7. Μηχανισμοί επίλυσης των διακρατικών διαφορών για θέματα ανταγωνισμού (άρ. 6) και περιβάλλοντος (άρ.19).....	357
8. Συμπεράσματα	358

Κεφάλαιο 23

Η προστασία επενδύσεων, εταιρειών και των μετόχων τους, στον τομέα της ενέργειας, ενώπιον διεθνών δικαιοδοτικών οργάνων

[Αθανάσιος Ε. Μακρής]

1. Η ανάγκη προστασίας των ενεργειακών επενδύσεων.....	361
2. Η θεσμοθέτηση της Διεθνούς Διαιτησίας.....	361
3. Ζητήματα δικαιοδοσίας και παραδεκτού	
3.1. Ιθαγένεια και μόνιμη κατοικία	364
3.2. Προστατευόμενες επενδύσεις και επενδυτές	366
3.3. Οι αξιώσεις των μετόχων	369
3.4. Παράλληλες Διαδικασίες	371
3.5. Η ρήτρα «άρνησης πλεονεκτημάτων»	372
4. Η ανάγκη εξισορρόπησης των συγκρουόμενων συμφερόντων	373
5. Συμπέρασμα	374

Ευρετήριο	375
-----------------	-----

– Azaria D., State Responsibility and
Journal of International & Comparative
Discipline, 14 Journal of Energy and Nat
- Searching for New Directions στο *Step*
with Judith Gardam, University of Adela
Planck Encyclopedia of Public Internati
nica <https://www.britannica.com/science>
Energy, 332 *Récueil des Cours de l' Acad*
A Treatise for Energy Law, 11 Law of W
Development of International law in th
(2016), 38-60. – Konoplyanik A & Wälde
Journal of Energy and Natural resources
Resource Development, 11 Journal of En
tional Energy Law: An Emerging Acade
University of Adelaide Press 2014, 223-2

Σύμφωνα με την Εγκυκλοπαίδεια
την ικανότητα παραγωγής έργου.
χημική) και η ενέργεια εμφανίζεται
κλπ.). Η ενέργεια δεν μπορεί ούτε
και μετατρέπεται από μία μορφή
ενέργεια (π.χ. η διάσπαση του ατ
δυνατό να πραγματοποιηθεί με πα
γεια παράγονται με πολλούς τρόπ

Στο πλαίσιο της επιστήμης του δικ
νικό φαινόμενο, ως τομέας της αν
στην ενέργεια αφορούν τη «βιομη
που παράγει, μεταφέρει και διανέ
μιουργούνται². Η ενέργεια σε όλη
ανθρώπινη ζωή και συνδέεται στ
ο Αργύριος Φατούρος είναι δυνα
μέσα από την εξέλιξη των μεθόδων

1. <https://www.britannica.com/science>
2. Fatouros 2008, 367-368.
3. Imam Mulyana 2016, 39.
4. Fatouros 2008, 368.

Κ. Αντωνόπουλος

α καταβάλλεται μια προσπάθεια κρατών μερών επί των πλουτοαπόκτησης των πόρων αυτών επί των πλουτοπαραγωγικών δίκαιο.

Κεφάλαιο 4 Η εφαρμογή της αρχής της προσήκουσας επιμέλειας στις ενεργειακές δραστηριότητες

Κατερίνα Στραταριδάκη

Βιβλιογραφία

- Πλακοκέφαλος Η., Όψεις της ευθύνης στο διεθνές δίκαιο περιβάλλοντος, Νόμος και Φύση, Σεπτέμβριος 2006· – **Barnidge R. Jr.**, The Due Diligence Principle under International Law, 8 *International Community Law Review*, 2006, 81-121· – **Bendel J.** και **Harisson J.**, Determining the legal nature and content of EIAs in International Environmental Law: What does the ICJ decision in the joined Costa Rica v Nicaragua/Nicaragua v Costa Rica cases tell us?, 42 *Questions of International Law ZOOMIN*, 2017, 13-21· – **Birnie P.**, **Boyle A.** και **Redgwell C.**, *International Law and the Environment*, 3η έκδ., Oxford University Press, 2009· – **Boyle A.E.**, Globalising Environmental Liability: The Interplay of National and International Law, 17(1) *Journal of Environmental Law*, 2005, 3-26· – **Brown C.**, Resolving international investment disputes στο Klein, N. (επιμ.), *Litigating International Law Disputes: Weighing the Balance*, Cambridge University Press, 2014· – **Craik N.**, *The International law of Environmental Impact Assessment: Process, Substance, Integration*, Cambridge University Press, 2008· – **Craik N.**, *Transboundary Pollution, Unilateralism, and the Limits of Extraterritorial Jurisdiction: The Second Trail Smelter Dispute* στο Bradspies R. M., – **Miller R. A.** (επιμ.), *Transboundary Harm in International Law: Lessons from the Trail Smelter Arbitration*, Cambridge University Press, 2006· – **Davitti D.**, On the Meanings of International Investment Law and International Human Rights Law: The Alternative Narrative of Due Diligence, 12:3 *Human Rights Law Review*, 2012, 421-453· – **De Chazournes, B.** και **Maljean-Dubois, S.**, *Principes du droit international de l' environnement*, *Juris classeur Environnement et Developpement Durable*, 2011, 1-20, ηλεκτρονική έκδοση στην γαλλική γλώσσα <http://archive-ouverte.unige.ch/unige:42317> (τελευταία πρόσβαση 16.07.2019)· – **De Sadeleer N.**, The principles of prevention and precaution in international law: two heads of the same coin? στο Fitzmaurice, M., Ong D. M., Merkouris P. (επιμ.), *Research Handbook on International Environmental Law*, Edward Elgar, 2010· – **Dupuy P.-M.** και **Hoss C.**, *Trail Smelter and Terrorism: International Mechanisms to Combat Transboundary Harm* στο Bradspies R. M., Miller R. A. (επιμ.), *Transboundary Harm in International Law: Lessons from the Trail Smelter Arbitration*, Cambridge University Press, 2006· – **Fitzmaurice M.**, Legitimacy of International Environmental Law. The Sovereign States Overwhelmed by Obligations: Responsibility to React to Problems Beyond National Jurisdiction?, 77 *ZaöRV*, 2017, 339-370· – **Gouritin A.**, *EU Environmental Law, International Environmental Law, and Human Rights Law: The Case of Environmental Responsibility*, Brill Nijhoff, 2016· – **Handl G.**, *Trail Smelter in Contemporary International Environmental Law: Its Relevance in the Nuclear Energy Context* στο Bradspies R. M., Miller R. A. (επιμ.), *Transboundary Harm in International Law: Lessons from the Trail Smelter Arbitration*, Cambridge University Press, 2006· – **Kerbrat Y.** και **Maljean-Dubois S.**, Quelles perspectives en droit international de l' environnement?. *Revue de droit d'Assas*, Université Paris 2 Panthéon-Assas / Lextenso éditions, 2015· – **Koivurova T.**, Due Diligence, *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, 2013· Koivurova, T., *Introduction to International Environmental Law*, 2η έκδ., Routledge, 2014· – **Kulesza J.**, *Due Diligence in International Law*, Brill Nijhoff, 2016· – **Mbengue M. M.**, The South China Sea Arbitration: Innovations In Marine Environmental Fact-Finding And Due Diligence Obligations, *Symposium On The South China Sea Arbitration*, 110 *AJIL Unbound*, 2016, 285-289· – **McIntyre O.**, The Proceduralisation and Growing Maturity of International Water Law: Case Concerning Pulp Mills on the River Uruguay (Argentina v Uruguay), *International Court of Justice*, 20 April 2010, 22(3) *Journal of Environmental Law*, 2010, 475-497· – **Mercure P. F.**, *Principes De Droit International Applicables au Phénomène des PluiesAcides*, 21 *Revue de droit de l' Université de Sherbrooke*, 1991,

373-418· – Nanda V. P. και Pring G. (R.), *International Environmental Law and Policy for the 21st Century*, 2η εκδ., Martinus Nijhoff Publishers, 2013· – Ouedraogo A., *La due diligence en droit international: de la règle de la neutralité au principe général*. 42(2) *Revue générale de droit*, 2012, 641-683· – Pisillo-Mazzeschi R., *The Due Diligence Rule and the Nature of the International Responsibility of States* στο Provost, R. (ed.), *State Responsibility in International Law*, Routledge, 2002· – Plakokefalos I., *Prevention obligations in international environmental law*, Amsterdam Center for International Law Research Paper No. 2013-12, 2013, ηλεκτρονική έκδοση https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2290211 (τελευταία πρόσβαση 16.07.2019)· – Rodríguez J., *La Responsabilidad Internacional Del Estado: El Caso de las Plantas de Celulosa y los Bloqueos en el Río Uruguay*, 10 *Int. Law: Rev. Colomb. Derecho Int.* Bogotá (Colombia), 2010, 43-74· – Tanaka Y., *Principles of international marine environmental law* στο Rayfuse, R. (ed.), *Research Handbook on International Marine Environmental Law*, Edward Elgar, 2015· – Viuales J. E., *The Influence of Environmental Protection on the Fabric of International Law* στο Pisillo Mazzeschi R. / De Sena P. (ed.), *Global Justice, Human Rights and the Modernization of International Law*, Springer, 2018, 255· – Voeneky S. και Beck F., *Umweltschutz und Menschenrechte*, 2017, <https://ssrn.com/abstract=3369528> (τελευταία πρόσβαση 16.07.2019)· – Xue H., *Transboundary Damage in International Law*, Cambridge University Press, 2003.

Περιεχόμενα

1. Εισαγωγή.....	1-3
2. Καταγωγή και διαμόρφωση της υποχρέωσης προσήκουσας επιμέλειας	4-7
3. Η υποχρέωση προσήκουσας επιμέλειας στο σύγχρονο διεθνές δίκαιο	
3.1. Σύνδεση με άλλες αρχές του διεθνούς δικαίου	8-10
3.2. Η προσήκουσα επιμέλεια στο διεθνές δίκαιο της θάλασσας	11-13
3.3. Η προσήκουσα επιμέλεια στο πλαίσιο της διεθνούς ευθύνης: υποχρέωση συμπεριφοράς ή αποτελέσματος;	14-18
4. Το περιεχόμενο της προσήκουσας επιμέλειας	
4.1. Υποχρεώσεις που απορρέουν από την προσήκουσα επιμέλεια.....	19-23
4.2. Είδος μέτρων που πρέπει να ληφθούν στο πλαίσιο της αρχής της προσήκουσας επιμέλειας	24-25
4.3. Ποια συμπεριφορά είναι αρκετή (threshold-degree of diligence).....	26-29
4.4. Σχέση διαδικαστικών υποχρεώσεων με ουσιαστικά δικαιώματα και υποχρεώσεις.....	30-31
5. Συμπεράσματα	32-33

1. Εισαγωγή

1 Η παλαιά αρχή του αγγλικού δικαίου *sic utere tuo ut alienum non laedas*, ήτοι «να χρησιμοποιείς την περιουσία σου έτσι ώστε να μην βλάπτεις την ξένη», αποτελεί τον πρόδρομο της σύγχρονης αρχής της προσήκουσας επιμέλειας και των υποχρεώσεων που περιλαμβάνει. Η προσήκουσα επιμέλεια υποστηρίζεται ότι ανήκει στην κατηγορία των γενικών αρχών του δικαίου οι οποίες αναγνωρίζονται από πολιτισμένα κράτη σύμφωνα με το άρθρο 38(1)(γ) του Καταστατικού του Διεθνούς Δικαστηρίου.²¹³ Θεωρείται

213. Kulesza, 2016, σελ. 18-19.

ότι η έννοια της προσήκουσας επιμέλειας (due diligence) ανήκει στην έννοια της αδικιοπραξίας (delictual liability) (law),²¹⁴ ενώ φαίνεται ότι ο όρος χρησιμοποιείται από τον 19ο αιώνα.²¹⁵ Η συγκεκριμένη έννοια της προσήκουσας επιμέλειας στο διεθνές δίκαιο²¹⁶ και στην περίπτωση, κάποιες προϋποθέσεις.

Κατά το δεύτερο μισό του 20ού αιώνα, η Επιτροπή Διεθνούς Δικαιοσύνης των κρατών για παράνομες δραστηριότητες οι οποίες δεν είχαν ως αποτέλεσμα τη δημιουργία επιμέλειας ανήκει επίσης στην έννοια της *(international liability)* ο οποίος περιλαμβάνει τον κίνδυνο απειλή διασυνοριακών χρεώσεων επανόρθωσης για παράνομες δραστηριότητες που δεν απαγορεύονται.²¹⁸ Η έννοια της προσήκουσας επιμέλειας έρχεται στο προσκήνιο και στην περίπτωση των περιπτώσεων, από την πράξη που προέκυψε.²¹⁹ Έλαβε χώρα.²¹⁹

Νομολογιακά, η προσήκουσα επιμέλεια αποτελείται από νομολογιακά και διοικητικά όργανα.²²⁰ Στην περίπτωση της Αλβανίας, η

214. Xue, 2003, σελ. 162.

215. ILA Study Group on Due Diligence, *Report on the Work of the Study Group on Due Diligence*, https://olympereaseau.org/~/media/OLA/Study_Group_on_Due_Diligence/report_2014.pdf (τελευταία πρόσβαση 16.07.2019), σελ. 2.

216. Υποχρεώσεις προσήκουσας επιμέλειας στο διεθνές διπλωματικό δίκαιο. Kulesza, 2016, σελ. 165. Έτσι για παράδειγμα, η προσήκουσα επιμέλεια στο επενδυτικό δίκαιο εμφανίζεται στην οποία το κράτος οφείλει να τηρεί την προσήκουσα επιμέλεια του ξένου επενδυτή που επενδύει στην χώρα για τον ορισμό Brown, 2016, σελ. 165.

217. Kulesza, 2016, σελ. 165.

218. Gouritin, 2016, σελ. 37.

219. Γενικώς, τα κράτη δεν οφείλουν να τηρούν προσήκουσα επιμέλεια, οφείλουν να τηρούν προσήκουσα επιμέλεια, οφείλουν να τηρούν προσήκουσα επιμέλεια με τις πράξεις τους, Voeneky και Beck, 2017, σελ. 255.

220. *Alabama claims of the United States against Great Britain*, 14 Sept. 1852, <https://www.dia.icj.org/~/media/Files/2017/01/Alabama-claims-1852.pdf> (τελευταία πρόσβαση 16.07.2019).

Law and Policy for the 21st Century, *diligence en droit international: de droit de droit*, 2012, 641-683' – Pisillo-Rossandi, 2002' – Plakokefalos I., *Prevention of International Law Research Paper* 2013/papers.cfm?abstract_id=2290211 and *Internacional Del Estado: El Caso de Colombia*, *Rev. Colomb. Derecho Int. Environmental Law*, Edward Elgar, 2015' – Plakokefalos I., *Modernization of International Law*, *Rechtschichte*, 2017, <https://ssrn.com/abstract=3090909>

..... 1-3
 ... επιμέλειας 4-7
 ... διεθνές δίκαιο 8-10
 11-13
 14-18
 19-23
 ... αρχής 24-25
 ... (diligence) 26-29
 ... αιώματα και υποχρεώσεις 30-31
 32-33

ut alienum non laedas, ήτοι «να βλάπτεις την ξένη», αποτελεί τον πυλώνα της αρχής της επιμέλειας και των υποχρεώσεων. Ορίζεται ότι ανήκει στην κατηγορία των υποχρεώσεων που προκύπτουν από πολιτισμένα κράτη σύμφωνα με το διεθνές Δικαστήριο.²¹³ Θεωρείται

ότι η έννοια της προσήκουσας επιμέλειας στο δημόσιο διεθνές δίκαιο προέρχεται από την έννοια της αδικοπραξίας από αμέλεια του Αγγλικού Εθνικού Δικαίου (common law),²¹⁴ ενώ φαίνεται ότι ο Grotius είχε εισάγει τη βάση της έννοιας ήδη από τον 17ο αιώνα.²¹⁵ Η συγκεκριμένη υποχρέωση είναι ενσωματωμένη σε όλο το φάσμα του δημοσίου διεθνούς δικαίου²¹⁶ και αν και διαφέρει στο περιεχόμενο αναλόγως την φύση της περίπτωσης, κάποιες προϋποθέσεις για την εφαρμογή της είναι κοινές.

Κατά το δεύτερο μισό του 20ού αιώνα, η προσήκουσα επιμέλεια εξετάστηκε από την Επιτροπή Διεθνούς Δικαίου (εφεξής ILC) στο πλαίσιο της έρευνας για την διεθνή ευθύνη των κρατών για παράνομες πράξεις. Λόγω των ραγδαίων εξελίξεων στην τεχνολογία και των δραστηριοτήτων οι οποίες πραγματοποιούνταν μεν σύννομα, έφεραν δε κίνδυνο ή είχαν ως αποτέλεσμα τη διασυννοριακή ρύπανση, σήμερα θεωρείται ότι η προσήκουσα επιμέλεια ανήκει επίσης στην κατηγορία της διεθνούς αστικής ευθύνης των κρατών (*international liability*) από δραστηριότητες οι οποίες δεν απαγορεύονται, αλλά ενέχουν απειλή διασυννοριακής ρύπανσης²¹⁷ όπου τα κράτη στην ουσία έχουν την υποχρέωση επανόρθωσης για τα βλαβερά αποτελέσματα πράξεων οι οποίες όμως, αρχικά, δεν απαγορεύονται.²¹⁸ Η ευθύνη των κρατών λόγω έλλειψης προσήκουσας επιμέλειας έρχεται στο προσκήνιο κυρίως στην περίπτωση όπου ιδιώτες πράττουν και, υπό προϋποθέσεις, από την πράξη αυτή γεννάται η διεθνής ευθύνη του κράτους στο οποίο αυτή έλαβε χώρα.²¹⁹

Νομολογιακά, η προσήκουσα επιμέλεια έχει αναλυθεί και κριθεί από ποικίλα διεθνή δικαιοδοτικά όργανα.²²⁰ Στην *Υπόθεση του Στενού της Κέρκυρας*, το Διεθνές Δικαστήριο έκρινε ότι η Αλβανία, η οποία ήταν αδύνατον να μην γνώριζε την εγκατάσταση των

214. Xue, 2003, σελ. 162.
 215. ILA Study Group on Due Diligence in International Law First Report, 7 March 2014 στο https://olympereseauinternational.files.wordpress.com/2015/07/due_diligence_-_first_report_2014.pdf (τελευταία πρόσβαση στις 16.07.2019), (εφεξής ILA Study Group on Due Diligence), σελ. 2.
 216. Υποχρεώσεις προσήκουσας επιμέλειας υφίστανται στο διεθνές δίκαιο περιβάλλοντος, στο διεθνές διπλωματικό δίκαιο, στο διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο, στο διεθνές επενδυτικό δίκαιο κ.α.. Έτσι για παράδειγμα, μία συνήθης υποχρέωση προσήκουσας επιμέλειας στο διεθνές επενδυτικό δίκαιο εμφανίζεται με την ορολογία "Full Protection and Security", σύμφωνα με την οποία το κράτος οφείλει να παρέχει την απαραίτητη φυσική προστασία στην επένδυση του ξένου επενδυτή προς αποφυγή ζημίας είτε από κρατικούς είτε από ιδιωτικούς φορείς (βλ. για τον ορισμό Brown, 2014, σελ. 411)' ILA Study Group on Due Diligence, σελ. 5.
 217. Kulesza, 2016, σελ. 165 -6.
 218. Gouritin, 2016, σελ. 37.
 219. Γενικώς, τα κράτη δεν είναι υπεύθυνα για τις πράξεις ιδιωτών, ωστόσο, επιδεικνύοντας την δέουσα επιμέλεια, οφείλουν να διασφαλίζουν ότι οι ιδιώτες δεν βλάπτουν δικαιώματα τρίτων με τις πράξεις τους, Voeneky και Beck, 2017, παρ. 26.
 220. *Alabama claims of the United States of America against Great Britain, United States v. Great Britain*, 14 September 1872, http://legal.un.org/riaa/cases/vol_XXIX/125-134.pdf, (τελευταία πρόσβαση στις 16.07.2019), Irma Eitelman Miller, Lillian Eitelman, And B. B.

ναρκών αφού παρακολουθούσε διαρκώς και επιμελώς το Στενό από τις ακτές της, έφερε διεθνή ευθύνη, αφού δεν είχε εκπληρώσει το καθήκον της να ενημερώσει την διεθνή ναυτική κοινότητα για τον κίνδυνο των ναρκών, το οποίο πήγαζε μεταξύ άλλων από την υποχρέωση κάθε κράτους να μην επιτρέπει εκουσίως τη χρήση του εδάφους του για παράνομες πράξεις που καταστρατηγούν τα δικαιώματα άλλων κρατών.²²¹ Στο σημείο αυτό πρέπει να αναφερθεί ότι έχει διατυπωθεί ή άποψη ότι, εφ' όσον το Διεθνές Δικαστήριο εξέτασε την ύπαρξη ή μη της γνώσης της Αλβανίας για την ύπαρξη των ναρκών, δεν δύναται να γίνει δεκτή η ύπαρξη αντικειμενικής ευθύνης στο διεθνές δίκαιο.²²² Πάντως αυτό δεν σημαίνει ότι η ευθύνη είναι υποκειμενική, με την έννοια ότι βασίζεται στην υπαιτιότητα του κράτους-θύτη, αλλά απλώς ότι παραβιάστηκε μία διεθνής υποχρέωση.²²³

2. Καταγωγή και διαμόρφωση της υποχρέωσης προσήκουσας επιμέλειας

- 4 Από τις αρχές της εμφάνισης του διεθνούς περιβαλλοντικού δικαίου δεν θα μπορούσε να λείπει η αρχή της προσήκουσας επιμέλειας. Ήδη στην *Υπόθεση Trail Smelter*, σχετικά με ζημία που προκλήθηκε στο έδαφος των ΗΠΑ από τις εκπομπές ενός ιδιωτικού μεταλλουργείου που λειτουργούσε στην πόλη Trail του Καναδά, το διαιτητικό δικαστήριο έκρινε ότι κανένα κράτος δεν έχει το δικαίωμα να χρησιμοποιεί ή να επιτρέπει την χρήση του εδάφους του με τέτοιο τρόπο ώστε να προκαλείται ζημία από εκπομπές στο ή προς το έδαφος άλλου κράτους ή στις ιδιοκτησίες πολιτών ευρισκόμενες εντός των ορίων άλλου κράτους, όταν οι συνέπειες είναι σοβαρές και η προκληθείσα ζημία βασίζεται σε ξεκάθαρες και πειστικές αποδείξεις.²²⁴ Η δε υποχρέωση πρόληψης της βλάβης θεωρήθηκε υποχρέωση προσήκουσας επιμέλειας και όχι υποχρέωση η παραβίαση της οποίας επιφέρει την απόλυτη, αντικειμενική ευθύνη του υπεύθυνου κράτους, δεδομένου ότι το θιγόμενο κράτος καλείται να αποδείξει ότι το κράτος από το οποίο πηγάζει η βλάβη δεν συμπεριφέρθηκε ορθά από τη στιγμή που η βλάβη ήταν προβλέψιμη.²²⁵ Αντίστροφα, στην *Υπόθεση της Λίμνης Lanoux*, το Διαιτητικό Δικαστήριο θεώρησε ότι η χρήση των υδάτων εκ μέρους της Ισπανίας δεν διέτρεχε εξαιρετικό κίνδυνο από την κατασκευή ενός

Eitelman (General Claims Commission United Mexican States/ United States of America, 1928, Barnidge, 2006, σελ. 93-94.

221. *Corfu Channel Case* (U.K. v. Albania), 1949 I.C.J. Reports, σ. 4, σελ. 22. Βλέπε, επίσης, *United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran* (U.S. v. Iran), 1980 I.C.J. Reports, p. 3. *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide* (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro) Judgment, ICJ Reports 2007 43, σελ. 436.
222. Barnidge, 2006, σελ. 105.
223. Birnie, Boyle και Redgwell, 2009, σελ. 215.
224. *Trail Smelter case*, United States of America v. Canada, 11 March 1941, 35 American Journal of International Law 684 (1941), παρ. 712 -6.
225. Craik, 2006, σελ. 112.

φράγματος στη λίμνη με φωνα με το γαλλικό πλάν. Σύμφωνα με την αρχή 2. Τα κράτη έχουν, σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο, το κυρίαρχο δικαίωμα να χρησιμοποιούν σύμφωνα με τις περιβαλλοντικές δραστηριότητες που ζημιές στο περιβάλλον και δικαιοδοσίας.²²⁷

Η αρχή της μη βλάβης αποτελεί βασικό κανόνα περιβάλλοντος. Συγκεκριμένα, η προσήκουσας επιμέλειας. Μάλιστα, η συγκεκριμένη αρχή υποχρέωσης προσήκουσας επιμέλειας. Μάλιστα, η συγκεκριμένη αρχή υποχρέωσης προσήκουσας επιμέλειας. Μάλιστα, η συγκεκριμένη αρχή υποχρέωσης προσήκουσας επιμέλειας.

Στην Γνωμοδότηση για την *Υπόθεση Trail Smelter*, το Δικαστήριο δέχτηκε την αρχή ότι οι δραστηριότητες που προκαλούν βλάβη με σεβασμό στο περιβάλλον. ²³¹ Επίσης, στην *Υπόθεση της Λίμνης Lanoux*, Ουγκάντα η οποία έλεγξε την *Υπόθεση της Λίμνης Lanoux* (duty of vigilance) την εκμετάλλευση των φυσικών πόρων της περιβάλλοντος. ²³² Επίσης, στην *Υπόθεση της Λίμνης Lanoux*, Ουγκάντα η οποία έλεγξε την *Υπόθεση της Λίμνης Lanoux* (duty of vigilance) την εκμετάλλευση των φυσικών πόρων της περιβάλλοντος.

226. *Lac Lanoux* (Spain v. France), 1952 I.C.J. Reports, p. 17.
227. Αρχή 21 της Διακήρυξης των Πριγκίπων για την προστασία του περιβάλλοντος, 1972, 11 ILM 1241.
228. Handl, 2006, σελ. 132.
229. Fitzmaurice, 2017, σελ. 105.
230. Koivurova, 2013, παρ. 10.
231. *ICJ Advisory Opinion on the Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited (Belgium v. Spain)*, 1970 I.C.J. Reports 3, 241-242.
232. *Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda)*, Judgment, I.C.J. Reports 2005, 16.

φράγματος στη λίμνη με σκοπό την παραγωγή υδροηλεκτρικής ενέργειας, καθώς, σύμφωνα με το γαλλικό πλάνο, δε θα ελαττωνόταν η ροή του ποταμού Carol στην Ισπανία.²²⁶

Σύμφωνα με την αρχή 21 της Διακήρυξης της Στοκχόλμης:

*Τα κράτη έχουν, σύμφωνα με το Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών και τις αρχές του διεθνούς δικαίου, το κυριαρχικό δικαίωμα να εκμεταλλεύονται τους δικούς τους πόρους σύμφωνα με τις περιβαλλοντικές πολιτικές τους και την ευθύνη να εξασφαλίσουν ότι οι δραστηριότητες που εμπίπτουν στη δικαιοδοσία ή τον έλεγχό τους δεν προκαλούν ζημιές στο περιβάλλον άλλων κρατών ή περιοχών πέρα από τα όρια της εθνικής τους δικαιοδοσίας.*²²⁷

Η αρχή της μη βλάβης αποτελεί μία από τις βασικότερες αρχές του διεθνούς δικαίου περιβάλλοντος. Συγκεκριμένα, η αρχή αυτή θεωρείται ότι εμπεριέχει την αρχή της προσήκουσας επιμέλειας. Μάλιστα γίνεται δεκτό ότι το περιεχόμενο της αρχής της μη βλάβης συγκεκριμενοποιείται από την αρχή της προσήκουσας επιμέλειας,²²⁸ η οποία με τη σειρά της προσδιορίζει το περιεχόμενο όλων των υποχρεώσεων σχετιζόμενων με το διεθνές δίκαιο του περιβάλλοντος.²²⁹ Σημειωτέον, κάποιοι συγγραφείς ταυτίζουν τις δύο αρχές.²³⁰

Στην Γνωμοδότηση για τη Νομιμότητα της Χρήσης Πυρηνικών Όπλων, το Διεθνές Δικαστήριο δέχτηκε την ύπαρξη μιας γενικής υποχρέωσης των κρατών να διαφυλάσσουν ότι οι δραστηριότητες που λαμβάνουν χώρα εντός της επικράτειάς τους γίνονται με σεβασμό στο περιβάλλον των άλλων κρατών που βρίσκεται εκτός της δικαιοδοσίας τους.²³¹ Επίσης, στην Υπόθεση *Κονγκό κατά Ουγκάντα*,²³² το Δικαστήριο έκρινε ότι η Ουγκάντα η οποία έλεγχε την περιοχή Ituri του Κονγκό, παραβίασε το καθήκον επαγρύπνησης (*duty of vigilance*), αφού δεν έλαβε τα απαραίτητα μέτρα ώστε να αποτρέψει την εκμετάλλευση των φυσικών πόρων του εδάφους το οποίο είχε καταλάβει, εις βάρος των ιδιωτών αυτής της περιοχής. Συνεπώς, αν και το συγκεκριμένο έδαφος ανήκε στο Κονγκό, επειδή η Ουγκάντα το είχε καταλάβει και είχε τον έλεγχό του, αυτή έφερε πλέον την υποχρέωση να επιδεικνύει προσήκουσα επιμέλεια όσον αφορά στην κατάσταση των φυσικών πόρων της περιοχής.

226. *Lac Lanoux* (Spain v. France), 100 International Law Reports (1961), παρ. 123.

227. Αρχή 21 της Διακήρυξης της Στοκχόλμης. Βλ. επίσης και Αρχή 2 Διακήρυξης του Ρίο με μόνη διαφορά την προσθήκη της ανάγκης να λαμβάνεται υπόψη η σεισφορική ανάπτυξη.

228. Handl, 2006, σελ. 132.

229. Fitzmaurice, 2017, σελ. 364.

230. Koivurova, 2013, παρ. 15.

231. *ICJ Advisory Opinion on The Legality of Nuclear Weapons*, ICJ Reports 1996, vol. 1, σελ. 241-242.

232. *Armed Activities on the Territory of the Congo* (Democratic Republic of the Congo v. Uganda), Judgment, I.C.J. Reports 2005, p. 168.

3. Η υποχρέωση προσήκουσας επιμέλειας στο σύγχρονο διεθνές δίκαιο

3.1. Σύνδεση με άλλες αρχές του διεθνούς δικαίου

- 8 Στην επιστήμη του διεθνούς δικαίου, πολλές φορές η αρχή της μη βλάβης συνδέεται με την αρχή της καλής γειτονίας. Η καλή γειτονία δεν υπαγορεύει συγκεκριμένες υποχρεώσεις στα κράτη, παρόλο που θέτει μία γενική υποχρέωση για την πρόληψη της διασυνοριακής ρύπανσης. Ακολούθως, ανάλογα με τα πραγματικά περιστατικά και τις συνθήκες της εκάστοτε περίπτωσης, το περιεχόμενό της καθορίζεται με βάση την προσήκουσα επιμέλεια· έτσι, η προσήκουσα επιμέλεια κατέχει τον κεντρικό ρόλο για την κατάφαση διεθνούς ευθύνης των κρατών στην περίπτωση διασυνοριακής ρύπανσης.²³³ Επίσης, στην περίπτωση της διασυνοριακής ζημίας, η αρχή της προσήκουσας επιμέλειας είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την έννοια της χρηστής διακυβέρνησης.²³⁴
- 9 Επίσης, η αρχή της πρόληψης αποτελεί διεθνές έθιμο και συνδέεται άρρηκτα με την έννοια της προσήκουσας επιμέλειας στο διεθνές δίκαιο,²³⁵ καθώς, στο διεθνές δίκαιο, η πρόληψη της περιβαλλοντικής ζημίας τελεί σε προτεραιότητα σε σχέση με την επανόρθωση της ζημίας που έχει ήδη επέλθει.²³⁶ Όπως και στην προσήκουσα επιμέλεια, το ελάχιστο όριο της λήψης επαρκών προληπτικών μέτρων είναι σχετικό και όχι απόλυτο,²³⁷ κι εξαρτάται από ποικίλους παράγοντες. Πρέπει να σημειωθεί ότι η αρχή αυτή δεν αφορά σε όλες τις δραστηριότητες που απειλούν το περιβάλλον, αλλά μόνο αυτές που ενέχουν ρίσκο σοβαρής διασυνοριακής ρύπανσης.²³⁸ Έτσι, για την συγκεκριμενοποίηση του περιεχομένου της πρόληψης στη εκάστοτε περίπτωση, απαραίτητος είναι ο προσδιορισμός της πιθανής βλάβης, μετά από το οποίο το κράτος οφείλει να ενημερώσει και να συμμετέχει σε διαβουλεύσεις με τα πιθανόν θιγόμενα κράτη,²³⁹ όπως αναλύεται παρακάτω.
- 10 Τέλος, η προσήκουσα επιμέλεια συνδέεται με την αρχή της προφύλαξης. Σύμφωνα με την Αρχή 15 της Διακήρυξης του Ρίο:

233. Kulesza, 2016, σελ. 169.

234. Mercure, 1991, σελ. 378.

235. *Pulp Mills on the River Uruguay* (Argentina v. Uruguay), Judgment, I.C.J. Reports 2010, p. 14, παρ. 101 (εφεξής *Pulp Mills*). Επίσης, *Arbitration regarding the Iron Rhine ("Ijzeren Rijn") Railway between the Kingdom of Belgium and the Kingdom of the Netherlands*, Award of 24 May 2005, RSA, vol. XXVII, pp. 35–125, σελ. 29) Kerbrat και Maljean-Dubois, 2015, σελ. 4.

236. *Case Concerning the Gabčíkovo-Nagymaros Project* (Hungary/Slovakia), September 25, 1997, (1997) ICJ Rep 7, παρ. 140· Report of the Secretary-General, Gaps in international environmental law and environment-related instruments: towards a global pact for the environment, A/73/419, 30 November 2018, σελ. 7· De Chazournes και Maljean-Dubois, 2011, παρ. 60.

237. Ouedraogo, 2012, σελ. 668.

238. Βλ. Αρχή 2 περ. c των ILC Draft principles on the allocation of loss in the case of transboundary harm arising out of hazardous activities, A/61/10, 2006.

239. Kulesza, 2016, σελ. 226, 231-232.

«Αποσκοπώντας στην π εφαρμοστεί ευρέως απειλές σοβαρής ή ανεπιθύμητας δεν θα χρησιμοποιηθούν προλαμβάνουν την περι

Επομένως, αν θεωρηθεί γκη για την ύπαρξη ξεκα σύμφωνα με την Υπόθε κράτη σαν δικαιολογία ντος.²⁴¹ Η αρχή της προ κατάλληλων μέτρων προ οποίες εκτιμάται ότι ενδ δυνος ρύπανσης πρέπει μέτρα που πρόκειται να

3.2. Η προσή

Στο δίκαιο της θάλασσας θέση. Σύμφωνα με το Α ΣΔΘ), τα κράτη έχουν κα του θαλάσσιου περιβάλλ λουν να προστατεύουν α θαλάσσιο περιβάλλον, ή υποχρέωση προστασίας πτωση των δραστηριοτή άρθρο 1 περ. 1 ΣΔΘ) κατ

Επιπλέον, με το άρθρο 1 υλοποίηση των εν λόγω ακές δραστηριότητες, η π

3) Τα μέτρα που λαμβ πηγές ρύπανσης του θά λων, μέτρα που προορ

240. Διακήρυξη του Ρίο περ

241. Nanda και Pring, 2013,

242. Rodríguez, 2010, σελ. 4

243. De Chazournes και Mal

244. *The South China Sea A* 12, 2016), παρ. 941.

«Αποσκοπώντας στην προστασία του περιβάλλοντος, η προφυλακτική προσέγγιση θα εφαρμοστεί ευρέως από τα Κράτη ανάλογα με τις δυνατότητές τους. Όταν υπάρχουν απειλές σοβαρής ή ανεπανόρθωτης ζημίας, η έλλειψη πλήρους επιστημονικής βεβαιότητας δεν θα χρησιμοποιηθεί σαν λόγος για την αναβολή λήψης αποδοτικών μέτρων που προλαμβάνουν την περιβαλλοντική υποβάθμιση».²⁴⁰

Επομένως, αν θεωρηθεί ότι η αρχή αυτή έχει αποκτήσει πλέον εθιμικό *status*, η ανάγκη για την ύπαρξη ξεκάθαρων και πειστικών αποδείξεων για διασυνοριακή ρύπανση σύμφωνα με την *Υπόθεση Trail Smelter*, δεν δύναται να χρησιμοποιείται πλέον από τα κράτη σαν δικαιολογία για την μη λήψη μέτρων υπέρ της προστασίας του περιβάλλοντος.²⁴¹ Η αρχή της προφύλαξης υπαγορεύει την επιτακτική ανάγκη λήψης όλων των κατάλληλων μέτρων προτού ακόμα γίνει επιτρεπτή η έναρξη των δραστηριοτήτων οι οποίες εκτιμάται ότι ενδέχεται να επιφέρουν σοβαρή διασυνοριακή ζημία.²⁴² Ο δε κίνδυνος ρύπανσης πρέπει να εκτιμάται διαρκώς και να επαναπροσδιορίζονται τακτικά τα μέτρα που πρόκειται να ληφθούν.²⁴³

3.2. Η προσήκουσα επιμέλεια στο διεθνές δίκαιο της θάλασσας

Στο δίκαιο της θάλασσας η υποχρέωση της προσήκουσας επιμέλειας κατέχει ξεχωριστή 11 θέση. Σύμφωνα με το Άρθρο 197 της Συνθήκης για το Δίκαιο της Θάλασσας (εφεξής ΣΔΘ), τα κράτη έχουν καθήκον να συνεργαστούν για την προστασία και τη διατήρηση του θαλάσσιου περιβάλλοντος. Επίσης, σύμφωνα με το άρθρο 192 ΣΔΘ, τα κράτη οφείλουν να προστατεύουν από μελλοντική βλάβη (θετική υποχρέωση) και να διατηρούν το θαλάσσιο περιβάλλον, ήτοι να μην το καταστρέφουν (αρνητική υποχρέωση).²⁴⁴ Την ίδια υποχρέωση προστασίας και διατήρησης οφείλουν να τηρούν τα κράτη και στην περίπτωση των δραστηριοτήτων που διεξάγονται στην «Περιοχή» (όπως αυτή ορίζεται στο άρθρο 1 περ. 1 ΣΔΘ) κατά το άρθρο 145 ΣΔΘ.

Επιπλέον, με το άρθρο 194 καταγράφονται τα μέτρα που πρέπει να ληφθούν για την 12 υλοποίηση των εν λόγω υποχρεώσεων. Μεταξύ άλλων, ειδικά όσον αφορά σε ενεργειακές δραστηριότητες, η παράγραφος 3 του άρθρου 194 ορίζει ότι:

3) Τα μέτρα που λαμβάνονται σύμφωνα με το παρόν μέρος θα καλύπτουν όλες τις πηγές ρύπανσης του θαλάσσιου περιβάλλοντος. Αυτά θα περιλαμβάνουν, μεταξύ άλλων, μέτρα που προορισμός τους θα είναι να μειώσουν στον ελάχιστο δυνατό βαθμό:

240. Διακήρυξη του Ρίο ντε Τζανέιρο, Αρχή 15.

241. Nanda και Pring, 2013, σελ. 64

242. Rodríguez, 2010, σελ. 48.

243. De Chazournes και Maljean-Dubois, 2011, παρ. 69.

244. *The South China Sea Arbitration* (Philippines. v. China), PCA Case No. 2013-19, Award (July 12, 2016), παρ. 941.

α) Την απελευθέρωση τοξικών, βλαβερών ή επιζήμιων ουσιών, ιδιαίτερα αυτών που είναι επίμονες, προέρχονται από χερσαίες πηγές από ή μέσω της ατμόσφαιρας ή από την απόρριψη ουσιών στη θάλασσα.

β) Τη ρύπανση από πλοία, ιδιαίτερα μέτρα για την πρόληψη ατυχημάτων και αντιμετώπιση έκτακτων περιστατικών, την εξασφάλιση της ασφάλειας δραστηριοτήτων στη θάλασσα, την παρεμπόδιση ηθελημένων ή τυχαίων εκροών, καθώς και τη ρύθμιση του τύπου, κατασκευής, εξοπλισμού, λειτουργίας και επάνδρωσης των πλοίων.

γ) Τη ρύπανση που προέρχεται από εγκαταστάσεις και συσκευές που χρησιμοποιούνται στην εξερεύνηση ή την εκμετάλλευση των φυσικών πόρων του θαλάσσιου βυθού και του υπεδάφους του, ιδιαίτερα μέτρα για την πρόληψη των ατυχημάτων, αντιμετώπιση των έκτακτων περιστατικών, την ασφάλεια των δραστηριοτήτων στη θάλασσα καθώς και τη ρύθμιση του τύπου, κατασκευής, εξοπλισμού λειτουργίας και επάνδρωσης τέτοιων εγκαταστάσεων ή συσκευών.

δ) Τη ρύπανση που προέρχεται από άλλες εγκαταστάσεις και συσκευές που λειτουργούν στο θαλάσσιο περιβάλλον, ιδιαίτερα μέτρα για την πρόληψη ατυχημάτων, αντιμετώπιση έκτακτων περιστατικών, ασφάλεια των δραστηριοτήτων στη θάλασσα και τη ρύθμιση του τύπου, κατασκευής, εξοπλισμού, λειτουργίας και επάνδρωσης τέτοιων εγκαταστάσεων και συσκευών.

- 13 Πάντως, πρέπει να τονιστεί ότι ένα κράτος δεν δύναται να δρα πάντα με την πλήρη επιμέλεια που προσήκει στην περίπτωση που ιδιωτικά σκάφη της σημαίας του βρίσκονται εκτός των χωρικών υδάτων, εν αντιθέσει με τα κρατικά πλοία τα οποία θα πρέπει πάντοτε να ελέγχονται από τα αρμόδια κρατικά όργανα κι επομένως να πράττουν σύμφωνα με τις διεθνείς υποχρεώσεις του κράτους.²⁴⁵ Πλέον, η ανάγκη της λεπτομερέστερης νομοθετικής πρόβλεψης της προστασίας των υδάτων συγκεκριμένων περιοχών έχει οδηγήσει τα ενδιαφερόμενα κράτη στην σύναψη ειδικότερων συνθηκών, πέρα από την ΣΔΘ.²⁴⁶

3.3. Η προσήκουσα επιμέλεια στο πλαίσιο της διεθνούς ευθύνης: υποχρέωση συμπεριφοράς ή αποτελέσματος;

- 14 Σύμφωνα με την διάκριση των κανόνων διεθνούς δικαίου σε πρωτογενείς και δευτερογενείς, οι μεν υπαγορεύουν το περιεχόμενο ουσιαστικών υποχρεώσεων των κρατών, οι δε τις συνέπειες που έπονται σε περίπτωση παραβίασης της υποχρέωσης πρωτογενούς κανόνα δικαίου.²⁴⁷ Η υποχρέωση για επίδειξη προσήκουσας επιμέλειας των κρατών δεν εξαρτάται από τους δευτερογενείς κανόνες διεθνούς ευθύνης, αλλά από τους εκάστοτε πρωτογενείς κανόνες οι οποίοι συνθέτουν τη δομή και τον βαθμό της προσήκουσας

245. Κοϊνυροβα, 2013, παρ. 19.

246. Για παράδειγμα, Σύμβαση για την Προστασία του Θαλάσσιου Περιβάλλοντος και της Παράκτιας Περιοχής της Μεσογείου· Σύμβαση για την Προστασία της Προστασίας του Θαλάσσιου Περιβάλλοντος της Βαλτικής Θάλασσας (1992).

247. Barnidge, 2006, σελ. 87.

επιμέλειας ανάλογα με τη διάταξη.²⁴⁸

Η προσήκουσα επιμέλεια κριμένα με την έννοια της ευθύνης ότι η ευθύνη είναι υποχρέωση ένα κράτος πρέπει να ελέγξει το πράξει, τότε παραβιάζει την έννοια της προσήκουσας επιμέλειας να δράσει παραβιάζοντας τις υποχρεώσεις υποστηρίζεται.

Γενικώς, η αρχή της προσήκουσας επιμέλειας Υπαγορεύει συμπεριφοράς τα ίδια τα κράτη, τα οποία τα διαθέσιμα μέτρα τα οποία κατασκευάζουν τους υποχρεώσεις Υπόθεση *Pulp Mills*, «κατασκευαστικών μέτρων είτε απορριψώντων χρέωση συμπεριφοράς» η οποία μην κάνει συγκεκριμένη επιμέλεια να συνάγεται από την φύση των ακόμα και στην περίπτωση που όχι κάποιου κρατικού οργάνων του τα οποία παραβιάζει.

Επομένως, η υποχρέωση συμπεριφοράς (αφού το κράτος δεν έχει αποτέλεσμα) (στην περίπτωση ένα αποτέλεσμα).²⁵⁹ Συνεπώς

248. ILA Study Group on Du

249. Kulesza, 2016, σελ. 28.

250. *Id.*

251. Xue, 2003, σελ. 164.

252. De Sadeleer, 2010, σελ. 164.

253. Κοϊνυροβα, 2013, παρ. 19.

254. Xue 2003, σελ. 164.

255. *Pulp Mills*, παρ. 187.

256. Kulesza, 2016, σελ. 31.

257. *Ibid.*, σελ. 30.

258. Plakokefalos, 2013, σελ. 165.

259. Xue, 2003, σελ. 165.

ουσιών, ιδιαίτερα αυτών που
μέσω της ατμόσφαιρας ή από

ληψη ατυχημάτων και αντιμε-
φάλλειας δραστηριοτήτων στη
ρών, καθώς και τη ρύθμιση
πρόληψης των ατυχημάτων.

αι συσκευές που χρησιμοποι-
σικών πόρων του θαλάσσιου
ην πρόληψη των ατυχημάτων,
λεια των δραστηριοτήτων στη
ς, εξοπλισμού λειτουργίας και

εις και συσκευές που λειτουρ-
ην πρόληψη ατυχημάτων, αντι-
ηριοτήτων στη θάλασσα και τη
ογίας και επάνδρωσης τέτοιων

α δρα πάντα με την πλήρη επι-
ψη της σημαίας του βρίσκονται
λοία τα οποία θα πρέπει πάντο-
ένως να πράττουν σύμφωνα με
η της λεπτομερέστερης νομοθε-
μένων περιοχών έχει οδηγήσει
θικών, πέρα από την ΣΔΘ.²⁴⁶

νοούς ευθύνης: υποχρέωση
ατος;

ου σε πρωτογενείς και δευτερο-
ν υποχρεώσεων των κρατών, οι
ς της υποχρέωσης πρωτογενούς
υσας επιμέλειας των κρατών δεν
υθύνης, αλλά από τους εκάστοτε
αι τον βαθμό της προσήκουσας

άσιου Περιβάλλοντος και της Παρά-
τασία της Προστασίας του Θαλάσσιου

επιμέλειας ανάλογα με το περιεχόμενο της υποχρέωσης που υπαγορεύει η εκάστοτε
διάταξη.²⁴⁸

Η προσήκουσα επιμέλεια συνδέεται με τους κανόνες της διεθνούς ευθύνης, και συγκε- 15
κριμένα με την έννοια της αμέλειας, ως μορφής υπαιτιότητας,²⁴⁹ χωρίς αυτό να σημαίνει
ότι η ευθύνη είναι υποκειμενική. Έτσι, εάν ένας κανόνας δικαίου ορίζει ξεκάθαρα ότι
ένα κράτος πρέπει να επιδείξει επιμέλεια σε ορισμένο βαθμό, εφόσον το κράτος δεν
το πράξει, τότε παραβιάζει τον κανόνα αυτό και φέρει διεθνή ευθύνη.²⁵⁰ Η άποψη ότι η
έννοια της προσήκουσας επιμέλειας έρχεται στο προσκήνιο όταν ένα κράτος παραλείπει
να δράσει παραβιάζοντας με τον τρόπο αυτό τις διεθνείς συμβατικές ή/και εθιμικές του
υποχρεώσεις υποστηρίζεται συχνά.²⁵¹

Γενικώς, η αρχή της προσήκουσας επιμέλειας είναι ένας σχετικά αφηρημένος όρος.²⁵² 16
Υπαγορεύει συμπεριφορά²⁵³ το περιεχόμενο της οποίας διαμορφώνεται κάθε φορά από
τα ίδια τα κράτη, τα οποία είναι αρμόδια να κρίνουν ποια είναι τα καταλληλότερα από
τα διαθέσιμα μέτρα τα οποία πρέπει να λάβουν,²⁵⁴ σε συνδυασμό με τις διεθνείς διαδι-
καστικές τους υποχρεώσεις. Σύμφωνα με την απόφαση του Διεθνούς Δικαστηρίου στην
Υπόθεση *Pulp Mills*, «κάθε υποχρέωση που επιτάσσει την υιοθέτηση νομοθετικών ή διοι-
κητικών μέτρων είτε ατομικά είτε από κοινού καθώς και την επιβολή αυτών, είναι υπο-
χρέωση συμπεριφοράς».²⁵⁵ Βέβαια, το ίδιο το γράμμα του εκάστοτε κανόνα μπορεί να
μην κάνει συγκεκριμένη αναφορά στην υποχρέωση επιμέλειας, ωστόσο αυτό δύναται
να συναγεται από την φύση της υποχρέωσης που υπαγορεύει ο κανόνας.²⁵⁶ Ακολούθως,
ακόμα και στην περίπτωση που βλάβη προξενείται από την πράξη κάποιου ιδιώτη και
όχι κάποιου κρατικού οργάνου, το κράτος δύναται να ενέχεται για την παράλειψη των
οργάνων του τα οποία παραβιάζουν τις διεθνείς υποχρεώσεις του.²⁵⁷

Επομένως, η υποχρέωση για επίδειξη προσήκουσας επιμέλειας είναι υποχρέωση συμπε- 17
ριφοράς (αφού το κράτος οφείλει να προσπαθήσει ώστε να επέλθει ένα αποτέλεσμα)²⁵⁸,
όχι αποτελέσματος (στην περίπτωση αυτή το κράτος θα είχε την υποχρέωση να επιτύχει
ένα αποτέλεσμα).²⁵⁹ Συνακόλουθα, εάν το κράτος παραλείπει να πράξει ως οφείλει και

248. ILA Study Group on Due Diligence, σελ. 5· Plakokefalos, 2013, σελ. 38· Barnidge, 2006, σελ. 86.

249. Kulesza, 2016, σελ. 28.

250. *Id.*

251. Xue, 2003, σελ. 164.

252. De Sadeleer, 2010, σελ. 182-183.

253. Koivurova, 2013, παρ. 1·Birnie, Boyle, και Redgwell, 2009, σελ. 147.

254. Xue 2003, σελ. 164.

255. *Pulp Mills*, παρ. 187.

256. Kulesza, 2016, σελ. 31.

257. *Ibid.*, σελ. 30.

258. Plakokefalos, 2013, σελ. 37.

259. Xue, 2003, σελ. 165.

η ζημία επέλθει αυτό θα ευθύνεται σύμφωνα με τον κανόνα προσήκουσας επιμέλειας τον οποίο και παραβίασε. Πάντως, η υποχρέωση πρόληψης της ζημίας ως υποχρέωση προσήκουσας επιμέλειας απαιτεί μία συνεχή, αδιάκοπη προσπάθεια αποτροπής της ρύπανσης έως την ολοκλήρωση της εκτέλεσης του έργου, όχι μόνο εωσότου δοθεί άδεια για την έναρξη των διαδικασιών υλοποίησής του.²⁶⁰ Στο σημείο αυτό, πρέπει να διευκρινιστεί ότι για να ευθύνεται το κράτος, θα πρέπει η βλάβη που επήλθε να ήταν δυνατόν να είχε προβλεφθεί ή/και να είχε αποφευχθεί ή έστω μετριαστεί με την επίδειξη επιμέλειας, διαφορετικά το κράτος δεν δύναται να θεωρηθεί υπεύθυνο.²⁶¹

- 18 Για παράδειγμα, όταν ένας ιδιώτης διαχειρίζεται μία βιομηχανία η οποία πρόκειται να προκαλέσει ή προκαλεί σοβαρή ζημία στα γειτονικά κράτη, το κράτος οφείλει να απαγορεύσει ή έστω να περιορίσει τις εργασίες αυτής με σκοπό η ζημία αυτή να αποτραπεί, να εξαλειφθεί εντελώς ή έστω να περιοριστεί. Δεν έχει σημασία το τελικό αποτέλεσμα, δηλαδή εάν η ζημία αυτή απετράπη, περιορίστηκε ή τελικά επήλθε, αλλά το κράτος να έχει προβεί στις ελάχιστες απαραίτητες ενέργειες στοχεύοντας στο να αποτρέψει το ζημιόγνοο αποτέλεσμα. Αν το κράτος παραλείψει εντελώς να δράσει, ή εάν δράσει ανεπαρκώς, τότε θα φέρει διεθνή ευθύνη. Αυτό δεν σημαίνει ότι, κάθε φορά που ένας ιδιώτης κάνει μία πράξη η οποία έχει επίδραση και σε τρίτα κράτη, το κράτος εντός της επικράτειας του οποίου έλαβε χώρα η πράξη θα φέρει διεθνή ευθύνη. Με άλλα λόγια, η ευθύνη του κράτους αυτού δεν είναι απόλυτη. Το κράτος θα φέρει ευθύνη μόνο εάν έχει πληροφρηθεί για την ενέργεια με τις αρνητικές συνέπειες και είτε παραλείπει να ενεργήσει για την ολική ή μερική έστω αποτροπή αυτών, είτε υποστηρίζει ενεργά την ενέργεια.²⁶²

4. Το περιεχόμενο της προσήκουσας επιμέλειας

4.1. Υποχρεώσεις που απορρέουν από την προσήκουσα επιμέλεια

- 19 Οι διαδικαστικές υποχρεώσεις οι οποίες απορρέουν από το καθήκον προσήκουσας επιμέλειας και τις οποίες οφείλουν εκπληρώσουν τα κράτη, είναι η Μελέτη Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων (Μ.Π.Ε.), η υποχρέωση κοινοποίησης, η υποχρέωση για διαβουλεύσεις και διαπραγματεύσεις. Οι διαδικαστικές υποχρεώσεις αποτελούν ξεχωριστές υποχρεώσεις των κρατών στο πλαίσιο της επίτευξης της γενικότερης ουσιαστικής υποχρέωσης προς αποφυγή διασυνοριακής ρύπανσης. Οι υποχρεώσεις αυτές, αν και συνολικά συνθέτουν την προσήκουσα επιμέλεια η οποία είναι υποχρέωση συμπεριφοράς, αποτελούν υποχρεώσεις αποτελέσματος, όχι με την έννοια της αποτροπής της περιβαλλοντικής ζημίας, αλλά με την έννοια της ολοκλήρωσης μιας σειράς από ενέργειες.²⁶³

260. ILC Articles on Prevention of Transboundary Harm from Hazardous Activities with Commentaries, *Yearbook of the International Law Commission*, 2001, vol. II, Part Two, σελ. 165, (εφεξής ILC Articles on Prevention of Transboundary Harm), παρ. 2.

261. Boyle, 2005, σελ. 7.

262. Kulesza, 2016, σελ. 93.

263. Plakokefalos, 2013, σελ. 41.

Ειδικότερα, το κράτος καλέσει διασυνοριακή του εδάφους του, οφείλει Χάρη στην Μ.Π.Ε. το έργο και έτσι δύναται και έλεγχο των αρνητικών.²⁶⁵ Συγκεκριμένα (*foreseeability*) και επιπλέον ή υπάρχουν καλύτερα

Η υποχρέωση διεξαγωγής Συνθήκη του Espoo, τα Μ.Π.Ε.²⁶⁷ Αποτελεί, όμως, Δικαστήριο στην Υπόθεση *αποδοχής από τα κράτη* *θεση του γενικού διεθνούς μηχανική δραστηριότητα και, ειδικά, σε κοινούς* αυτή απαιτείται, η υποχρέωση πρόληψης τα οποία αυτών της Μελέτης Περιβαλλοντικών περιπτώσεων, όπως δό. Στην ίδια υπόθεση, το κράτος χρέωση για γνωστοποίησης και διαβουλεύσεις κλήρωση της Μ.Π.Ε. και *διασυνοριακή ζημία*.²⁷⁰

Η υποχρέωση κοινοποίησης της *Κέρκυρας*.²⁷¹ Σήμερα

264. ILC Articles on Prevention of Transboundary Harm from Hazardous Activities with Commentaries, *Yearbook of the International Law Commission*, 2001, vol. II, Part Two, σελ. 165, (εφεξής ILC Articles on Prevention of Transboundary Harm), παρ. 2.

265. Craik, 2008, σελ. 64.

266. *Id.*

267. Convention on Environmental Impact Assessment of a Certain Class of Transboundary Projects, *International Legal Materials*, 1991, vol. 1, 117.

268. *Pulp Mills*, παρ. 204. *to Activities in the Arctic*.

269. *Certain Activities Carried Out in the Course of Construction of a Road*, Judgment, I.C.J. Reports 1998, para. 104.

270. *Ibid.*, παρ. 104, 108, 110.

271. ILC Articles on Prevention of Transboundary Harm from Hazardous Activities with Commentaries, *Yearbook of the International Law Commission*, 2001, vol. II, Part Two, σελ. 165, (εφεξής ILC Articles on Prevention of Transboundary Harm), παρ. 2.

όνα προσήκουσας επιμέλειας της ζημίας ως υποχρέωση προσπάθεια αποτροπής του, όχι μόνο εωσώτου δοθεί²⁶⁰ Στο σημείο αυτό, πρέπει να η βλάβη που επήλθε να ήταν πτω μετριαστεί με την επίδειξη θεί υπεύθυνο.²⁶¹

ηχανία η οποία πρόκειται να το κράτος οφείλει να απαγο- ζημία αυτή να αποτραπεί, να σία το τελικό αποτέλεσμα, δη- ήλθε, αλλά το κράτος να έχει στο να αποτρέψει το ζημιογό- σει, ή εάν δράσει ανεπαρκώς, φορά που ένας ιδιώτης κάνει κράτος εντός της επικράτειας Με άλλα λόγια, η ευθύνη του θύνη μόνο εάν έχει πληροφο- παραλείπει να ενεργήσει για ει ενεργά την ενέργεια.²⁶²

**επιμέλειας
σικήκουσα επιμέλεια**

το καθήκον προσήκουσας επι- να η Μελέτη Περιβαλλοντικών χρέωση για διαβουλεύσεις και λούν ξεχωριστές υποχρεώσεις ουσιαστικής υποχρέωσης προς ές, αν και συνολικά συνθέτουν συμπεριφοράς, αποτελούν υπο- της περιβαλλοντικής ζημίας, έργειες.²⁶³

from Hazardous Activities with mission, 2001, vol. II, Part Two, dary Harm), παρ. 2.

Ειδικότερα, το κράτος που επιθυμεί να προβεί σε μία πράξη η οποία ενδέχεται να προ- 20 καλέσει διασυνοριακή περιβαλλοντική ζημία, ή να επιτρέψει την εκτέλεσή της εντός του εδάφους του, οφείλει να πραγματοποιήσει Μελέτη Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων.²⁶⁴ Χάρη στην Μ.Π.Ε. το κράτος αξιολογεί τις πιθανές περιβαλλοντικές επιπτώσεις του έργου και έτσι δύναται να φροντίσει για την πρόληψη ή τουλάχιστον το περιορισμό και έλεγχο των αρνητικών περιβαλλοντικών επιπτώσεων και ειδικά των διασυνορι- ακών.²⁶⁵ Συγκεκριμένα, με την Μ.Π.Ε. εντοπίζεται η πιθανή βλάβη (*προβλεψιμότητα- foreseeability*) και επιπλέον εξετάζεται αν το προτεινόμενο έργο για εκτέλεση είναι έλλο- γο ή υπάρχουν καλύτερες εναλλακτικές (*reasonableness*).²⁶⁶

Η υποχρέωση διεξαγωγής Μ.Π.Ε. ενίοτε προβλέπεται από διεθνή συνθήκη, όπως η 21 Συνθήκη του Esroo, το παράρτημα II της οποίας ορίζει λεπτομερώς το περιεχόμενο της Μ.Π.Ε.²⁶⁷ Αποτελεί, όμως και υποχρέωση του εθιμικού δικαίου. Σύμφωνα με το Διεθνές Δικαστήριο στην Υπόθεση *Pulp Mills*, η πραγματοποίηση Μ.Π.Ε. «*τυγχάνει τόσο ευρείας αποδοχής από τα κράτη τα τελευταία έτη, ώστε δύναται πλέον να θεωρείται ως προϋπό- θεση του γενικού διεθνούς δικαίου ... όταν υφίσταται ο κίνδυνος η προτεινόμενη βιο- μηχανική δραστηριότητα να έχει σοβαρή αρνητική επίδραση σε διασυνοριακό πλαίσιο και, ειδικά, σε κοινούς πόρους*» ενώ, αν το κράτος δεν πραγματοποιήσει Μ.Π.Ε. όπου αυτή απαιτείται, η υποχρέωση προσήκουσας επιμέλειας, το καθήκον επαγρύπνησης και πρόληψης τα οποία αυτή συνεπάγεται δεν θα έχουν εκπληρωθεί.²⁶⁸ Το δε περιεχόμενο της Μελέτης Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων εξαρτάται από με τις συνθήκες της εκάστο- τε περίπτωσης, όπως δέχθηκε το Δικαστήριο στην *Υπόθεση Κόστα Ρίκα-Νικαράγουα*.²⁶⁹ Στην ίδια υπόθεση, το Δικαστήριο τόνισε την αλληλένδετη σχέση της Μ.Π.Ε με την υπο- χρέωση για γνωστοποίηση και διαβουλεύσεις καθώς η υποχρέωση του κράτους προς κοινοποίηση και διαβουλεύσεις με το πιθανόν θιγόμενο κράτος γεννάται μετά την ολο- κλήρωση της Μ.Π.Ε. και υπό τον όρο ότι διαπιστώνεται ότι πρόκειται να επέλθει *σοβαρή διασυνοριακή ζημία*.²⁷⁰

Η υποχρέωση κοινοποίησης είχε ήδη αποκρυσταλλωθεί πριν την *Υπόθεση του Στενού* 22 *της Κέρκυρας*.²⁷¹ Σήμερα γίνεται δεκτό ότι, στην περίπτωση που η διασυνοριακή ζημία

264. ILC Articles on Prevention of Transboundary Harm, άρθρο 7, σελ. 157 επ.·Xue, 2003, σελ. 165.

265. Craik, 2008, σελ. 64.

266. *Id.*

267. Convention on Environmental Impact Assessment in a Transboundary Context 30 International Legal Materials 800 (1991).

268. *Pulp Mills*, παρ. 204. Ομοίως, στην *Responsibilities and Obligations of States with Respect to Activities in the Area*, Advisory Opinion, ITLOS, 1 February 2011, παρ. 145.

269. *Certain Activities Carried Out by Nicaragua in the Border Area (Costa Rica v. Nicaragua) and Construction of a Road in Costa Rica along the San Juan River (Nicaragua v. Costa Rica)*, Judgment, I.C.J. Reports 2015, p. 665, παρ. 104.

270. *Ibid.*, παρ. 104, 108, 153.

271. ILC Articles on Prevention of Transboundary Harm, άρθρο 8, σελ. 159, παρ. 3.

προβλέπεται με βεβαιότητα ότι πρόκειται να συμβεί ή συμβαίνει στο έδαφος άλλου κράτους, τότε το κράτος στο έδαφος του οποίου εκτελείται το έργο οφείλει να γνωστοποιήσει στο θιγόμενο κράτος τις βλαβερές συνέπειες ώστε να προληφθεί ή να ελαττωθεί η ζημία στον μέγιστο δυνατό βαθμό.²⁷² Στην πράξη, η συγκεκριμένη υποχρέωση του δρώντος κράτους δεν αποδεικνύεται ιδιαίτερα ξεκάθαρη, αν δεν υπάρχει κάποια συμβατική ρύθμιση, όπως το άρθρο 3 της Συνθήκης του Espoo. Για παράδειγμα, συχνά αμφισβητείται ο χρόνος κατά τον οποίο το κράτος εντός της επικράτειας του οποίου λαμβάνει χώρα το έργο πρέπει να ενημερώσει τα θιγόμενα κράτη.²⁷³ Επίσης, άλλο ζήτημα είναι το περιεχόμενο της κοινοποίησης: η μετάδοση πληροφοριών οι οποίες πολλές φορές θεωρούνται ευαίσθητες έως απόρρητες δεν μπορούν να αποτελέσουν προϊόν ενημέρωσης άλλων κρατών.²⁷⁴

- 23 Τέλος, σε περίπτωση που εκτιμάται ότι θα προκληθεί διασυνοριακή ζημία, μετά από την ειδοποίηση του κράτους που πρόκειται να θιγεί από την εκτέλεση του έργου, το υπαίτιο κράτος οφείλει να δοκιμάσει να προβεί σε διαβούλευση με το κράτος αυτό.²⁷⁵ Τα πιθανόν θιγόμενα κράτη έχουν το δικαίωμα να απαντήσουν στο προτεινόμενο σχέδιο και να διαφωνήσουν με την εφαρμογή του.²⁷⁶ Όμως αυτό δεν σημαίνει ότι σε περίπτωση μη επίτευξης συμφωνίας μεταξύ των κρατών το κράτος εντός του οποίου εκτελείται το έργο, δεν θα μπορέσει να προχωρήσει τις εργασίες του έργου.²⁷⁷ Αντιθέτως, η μόνη του υποχρέωση στην ουσία είναι, μέσω διαβουλεύσεων, να προσπαθήσει να βρει μία λύση με το κράτος-(πιθανόν) θύμα πριν την εκτέλεση του έργου, ώστε να προληφθούν ή έστω να ελαττωθούν οι τυχόν επικείμενες αρνητικές συνέπειές του στην επικράτεια του άλλου κράτους. Εάν υφίστατο υποχρέωση για τη σύναψη συμφωνίας προγενέστερης της εκτέλεσης του έργου, τότε θα καταργείτο η αρχή της εδαφικής κυριαρχίας διότι το κράτος δεν θα μπορούσε να εκτελέσει έργο εντός της επικράτειάς του χωρίς τη συναίνεση του θιγόμενου κράτους.²⁷⁸ Έτσι, το κράτος που τυχόν διαφώνησε με την εκτέλεση του έργου δεν μπορεί να προσφύγει σε διεθνή *forum* με αίτημα την κατάφαση της ευθύνης του εκτελούντος το έργο κράτους, παρά μόνο εάν το προγραμματισμένο σχέδιο εφαρμόστηκε και η διασυνοριακή περιβαλλοντική βλάβη τελικά επήλθε.²⁷⁹

272. Xue, 2003, σελ. 168.

273. *Ibid.*, σελ. 167.

274. *Ibid.*, σελ. 172.

275. Για παράδειγμα, άρθρο 5 της Συνθήκης του Espoo· Xue, 2003, σελ. 173.

276. Kulesza, 2016, σελ. 232.

277. Xue, 2003, σελ. 174.

278. *Id.*

279. Kulesza, 2016, σελ. 232.

4.2. Είδος

Το δημόσιο διεθνές δικαίωμα περιλαμβάνει πολλές και άλλες δραστηριότητες, αλλά προϋποθέτει τη λήψη μέτρων που θα επέλθει να μην αποτελεσματικών νόμων ενεργειακές δραστηριότητες σύμφωνα με το κριτήριο αρκετά ασαφείς, οι οποίες μεγαλύτερη λεπτομέρεια τετρα πρακτικά μέσα»

Σύμφωνα με την ILC, η επιλογή και την επιλογή της μεθόδου σμάνης επιχείρησης, η οποία πρόκειται να χρησιμοποιηθεί την πάροδο του χρόνου, έτσι ώστε κάποιο μέτρο ενδέχεται να κρίνεται ως τις τεχνολογικές εξελίξεις, η οποία ενισχύει ότι η εκπλήρωση της υποχρέωσης την υιοθέτηση των απαιτήσεων γή των τεχνολογικών εξελίξεων ουσίες βλαβερές για το περιβάλλον θα εκτελεστεί το έργο υποχρέωση να συνεννοηθεί βαρής διασυνοριακάς

280. ILC Articles on Prevention of Transboundary Harm, 2002, σελ. 128-129.

281. Nanda και Pring, 2003, σελ. 128.

282. *Id.*

283. ILC Articles on Prevention of Transboundary Harm, 2002, σελ. 128.

284. *Id.*

285. *Pulp Mills*, παρ. 223.

286. ILC Articles on Prevention of Transboundary Harm, 2006, σελ. 229.

4.2. Είδος μέτρων που πρέπει να ληφθούν στο πλαίσιο της αρχής της προσήκουσας επιμέλειας

Το δημόσιο διεθνές δίκαιο δεν απαιτεί από τα κράτη να μην εμπλέκονται σε βιομηχανικές και άλλες δραστηριότητες που ενδέχεται να αποβούν ζημιογόνες για το περιβάλλον, αλλά προϋποθέτει την λήψη των απαραίτητων μέτρων προληπτικά ώστε η τυχόν ζημία που θα επέλθει να μην είναι σοβαρή.²⁸⁰ Η προσήκουσα επιμέλεια απαιτεί την θέσπιση αποτελεσματικών νόμων και τη λήψη διοικητικών μέτρων που θα ελέγχουν επαρκώς τις ενεργειακές δραστηριότητες που λαμβάνουν χώρα εντός της επικράτειας του κράτους, σύμφωνα με το κριτήριο της *χρηστής διακυβέρνησης*.²⁸¹ Επειδή οι έννοιες αυτές είναι αρκετά ασαφείς, οι συνθήκες που συνάπτουν τα κράτη θα πρέπει να προσδιορίζουν με μεγαλύτερη λεπτομέρεια έννοιες όπως «η καλύτερη διαθέσιμη τεχνολογία», «τα καλύτερα πρακτικά μέσα».²⁸²

Σύμφωνα με την ILC, παράγοντες που πρέπει να ληφθούν υπόψη κατά τον προγραμματισμό και την επιλογή των κατάλληλων μέτρων είναι λ.χ. το μέγεθος της προγραμματισμένης επιχείρησης, η τοποθεσία του, οι ιδιαίτερες κλιματικές συνθήκες, τα υλικά που πρόκειται να χρησιμοποιηθούν.²⁸³ Τα συγκεκριμένα standards ενδέχεται να αλλάξουν με την πάροδο του χρόνου, λαμβανομένης υπόψη της ραγδαίας προόδου της τεχνολογίας, έτσι ώστε κάποιο μέτρο που θεωρείται προσήκον σε μία χρονική περίοδο, σε μία άλλη ενδέχεται να κρίνεται ανεπαρκές και, επομένως, τα κράτη οφείλουν να συμβαδίζουν με τις τεχνολογικές εξελίξεις.²⁸⁴ Στην *Υπόθεση Pulp Mills*, το Διεθνές Δικαστήριο διευκρίνισε ότι η εκπλήρωση της υποχρέωσης προσήκουσας επιμέλειας εξαρτάται, εκτός από την υιοθέτηση των απαραίτητων νομοθετικών κανόνων, και από την προσεκτική επιλογή των τεχνολογικών μέσων που θα χρησιμοποιηθούν, ειδικά όπου χρησιμοποιούνται ουσίες βλαβερές για το περιβάλλον.²⁸⁵ Επίσης, το κράτος εντός του εδάφους του οποίου θα εκτελεστεί το έργο από κοινού με τα κράτη που επηρεάζονται από αυτό, έχουν την υποχρέωση να συνεργάζονται ώστε να αποτραπεί ή έστω να μετριαστεί ο κίνδυνος σοβαρής διασυνοριακής ρύπανσης.²⁸⁶

280. ILC Articles on Prevention of Transboundary Harm, άρθρο 5, σελ. 156 επ.·Pisillo-Mazzeschi, 2002, σελ. 128-129.

281. Nanda και Pring, 2013, σελ. 63.

282. *Id.*

283. ILC Articles on Prevention of Transboundary Harm, σελ. 154, παρ. 11.

284. *Id.*

285. *Pulp Mills*, παρ. 223.

286. ILC Articles on Prevention of Transboundary Harm, άρθρο 4, σελ. 155 επ.·Dupuy και Hoss, 2006, σελ. 229.

4.3. Ποια συμπεριφορά είναι αρκετή (threshold-degree of diligence)

- 26 Η επιμέλεια θεωρείται προσήκουσα όταν προσμετράται σύμφωνα με το ελάχιστο όριο της συμπεριφοράς που είναι αποδεκτή από τα κράτη κατά την εκτέλεση μιας συγκεκριμένης δραστηριότητας υπό κανονικές συνθήκες, το δε ελάχιστο επιτρεπτό όριο συμπεριφοράς εκτιμάται από την τήρηση μίας σειράς διαδικαστικών υποχρεώσεων.²⁸⁷
- 27 Το κατώφλι της αρχής της προσήκουσας επιμέλειας καθορίζεται κάθε φορά από τον συγκεκριμένο επαπειλούμενο κίνδυνο· με άλλα λόγια, η κρατική συμπεριφορά πρέπει να είναι κατάλληλη και ανάλογη προς το μέγεθος του εκάστοτε κινδύνου της διασυνοριακής ρύπανσης.²⁸⁸ Επομένως, το μέτρο της προσήκουσας επιμέλειας που αρμόζει ποικίλλει ανάλογα με την σοβαρότητα και το είδος της περίπτωσης.²⁸⁹ Πάντως όσο πιο ισχυρή η βλάβη που ελλοχεύει τόσο πιο υψηλό είναι το ελάχιστο όριο της φροντίδας που θα πρέπει να επιδείξει το κράτος κατά τη λήψη των κατάλληλων και επαρκών μέτρων, ήτοι κατά την θέσπιση εφαρμογή νόμων και διοικητικών μέτρων.²⁹⁰ Συνεπώς, το όριο είναι μεταβλητό και θα πρέπει να συνεκτιμάται πώς θα έπραττε μία *χρηστή διοίκηση* στην εκάστοτε περίπτωση,²⁹¹ αφού τα μέτρα που πρέπει να ληφθούν είναι διαφορετικά σε διαφορετικές περιστάσεις κι εξαρτώνται από τη φύση και το μέγεθος της δραστηριότητας.
- 28 Σημαντικό κριτήριο για το όριο της επιμέλειας που θεωρείται επαρκής, είναι η δυνατότητα του κάθε κράτους ξεχωριστά να λάβει τα προσήκοντα μέτρα, ήτοι τα μέσα και οι υποδομές που έχει στην διάθεσή του.²⁹² Για τον λόγο αυτόν, το απαιτούμενο ύψος της προσήκουσας επιμέλειας είναι διαφορετικό για κάθε κράτος αφού τυχόν έλλειψη οικονομικών και τεχνολογικών μέσων δύναται να μειώσει την απαίτηση για την λήψη προληπτικών μέτρων.²⁹³ Βέβαια στο πλαίσιο αυτό, υπάρχει ο κίνδυνος αναπτυσσόμενα κράτη να αρχίσουν να αποτελούν πόλους έλξης για τις επιχειρήσεις, με σκοπό να υπόκεινται σε λιγότερο αυστηρούς ελέγχους και νομοθεσίες, όπως διεπίστωσε το Διεθνές Δικαστήριο για το Δίκαιο της Θάλασσας.²⁹⁴ Επιπλέον, δεδομένων των διαφοροποιήσεων λ.χ. στην οικονομική και οικολογική κατάσταση του κάθε κράτους, οι απαιτήσεις είναι διαφορετικές κι επομένως οι καλύτερες περιβαλλοντικές πρακτικές για ένα κράτος ενδέχεται να μην είναι αποτελεσματικές σε ένα άλλο με έλλειψη των κατάλληλων υποδομών.²⁹⁵

287. Xue, 2003, σελ. 165.

288. ILC Articles on Prevention of Transboundary Harm, σελ. 154, παρ. 11.

289. Handl, 2006, σελ. 132· Dupuy και Hoss, 2006, σελ. 229· Craik, 2006, σελ. 112.

290. Fitzmaurice, 2017, σελ. 365· Koivurova, 2014, σελ. 177.

291. Koivurova, 2013, παρ. 16.

292. Craik, 2006, σελ. 112.

293. Tanaka, 2015, σελ. 38· Koivurova 2013, παρ. 19.

294. *Responsibilities and Obligations of States Sponsoring Persons and Entities with Respect to Activities in the Area* (Seabed Dispute Chamber of the International Tribunal of the Law of the Sea, Case No 17, 1 February 2011), παρ. 223.

295. Tanaka, 2015, σελ. 39.

Επιπλέον, το κατώφλι της επιμέλειας καθορίζεται από τον βαθμό κατά τον οποίο η συμπεριφορά προκαλέσουν διασυνοριακή βλάβη· η συμπεριφορά είναι πιο αυστηρή εάν η βλάβη είναι αρχίας του κράτους, σε αντίθεση με πλοίο με σημαία ενός κράτους που έχει περιορισμένες δυνατότητες προσήκουσας επιμέλειας· οι απαιτήσεις δεν διακόπτονται εωςότου

4.4. Σχέση διαδικαστικών

Επειδή το κράτος εντός της επιμέλειας υπόκειται σε διάφορες συνέπειες σε διασυνοριακές υποχρεώσεις (Μ.Π.Ε, ενδεχόμενα προκύπτουν κάποια ερωτήματα: αν η συμπεριφορά αναστείλει το δικαίωμα του πληγέντος να απολύτως υπεύθυνο σε περίπτωση που το κράτος εκπληρώσει όλα τα απαιτούμενα τελικά, το κράτος δεν θα θεωρηθεί υπεύθυνο αποζημίωσης;²⁹⁹

Επικρατεί η άποψη ότι το κράτος έχει διεθνή ευθύνη έναντι των πληγέντων τις ουσιαστικές του υποχρεώσεις· τα διαδικαστικά του καθήκοντα το κράτος δεν θα ευθύνονται για την επίδειξη προσήκουσας επιμέλειας· αυτή είναι εάν οι διαδικαστικές υποχρεώσεις εάν εφαρμόστηκαν νόμοι και κανόνες κατάλληλους εμπειρικά· η συμπεριφορά υφίσταται ένας «λειτουργική» υποχρεώσεων, αυτές είναι

296. Koivurova, 2013, παρ. 16.

297. *Id.*

298. Xue, 2003, σελ. 175.

299. *Id.*

300. McIntyre, 2010, σελ. 48.

301. *Id.*

302. *Ibid.*, σελ. 489-490.

303. *Pulp Mills*, παρ. 79.

egree of diligence)

μφωνα με το ελάχιστο όριο την εκτέλεση μιας συγκεκρι- στο επιτρεπτό όριο συμπερι- ν υποχρεώσεων.²⁸⁷

ρίζεται κάθε φορά από τον ρατική συμπεριφορά πρέπει οτε κινδύνου της διασυνори- μείλειας που αρμόζει ποικίλ- s.²⁸⁹ Πάντως όσο πιο ισχυρή όριο της φροντίδας που θα ον και επαρκών μέτρων, ήτοι ον.²⁹⁰ Συνεπώς, το όριο είναι ε μία *χρηστή διοίκηση* στην οούν είναι διαφορετικά σε δι- μέγεθος της δραστηριότητας.

είται επαρκής, είναι η δυνα- οντα μέτρα, ήτοι τα μέσα και αυτόν, το απαιτούμενο ύψος κράτος αφού τυχόν έλλειψη ι την απαίτηση για την λήψη ι ο κίνδυνος αναπτυσσόμενα χειρήσεις, με σκοπό να υπό- όπως διεπίστωσε το Διεθνές μένων των διαφοροποιήσεων ε κράτους, οι απατήσεις είναι ρακτικές για ένα κράτος ενδέ- ων κατάλληλων υποδομών.²⁹⁵

l, παρ. 11.
k, 2006, σελ. 112.

sons and Entities with Respect to
International Tribunal of the Law of

Επιπλέον, το κατώφλι της επιμέλειας που προσήκει να επιδείξει το κράτος εξαρτάται από 29 τον βαθμό κατά τον οποίο αυτό μπορεί να ελέγχει τις δραστηριότητες που ενδέχεται να προκαλέσουν διασυνοριακή ρύπανση.²⁹⁶ Έτσι, η υποχρέωση προσήκουσας επιμέλειας είναι πιο αυστηρή εάν η επικίνδυνη δραστηριότητα γίνεται εντός της εδαφικής κυρι- αρχίας του κράτους, σε σχέση με άλλες συνθήκες όπως π.χ. στην περίπτωση που ένα πλοίο με σημαία ενός κράτους ταξιδεύει στην ανοιχτή θάλασσα, αφού το κράτος αυτό έχει περιορισμένες δυνατότητες επίβλεψης του σκάφους αυτού κι έτσι ενάσκησης της προσήκουσας επιμέλειας.²⁹⁷ Όλα τα μέτρα που λαμβάνονται στο πλαίσιο αυτό πρέπει να μην διακόπτονται εωσώτου ολοκληρωθεί η επικίνδυνη δραστηριότητα.

4.4. Σχέση διαδικαστικών υποχρεώσεων με ουσιαστικά δικαιώματα και υποχρεώσεις

Επειδή το κράτος εντός του οποίου θα εκτελεστεί ένα έργο, που ενδέχεται να έχει ζημιο- 30 γόνες συνέπειες σε διασυνοριακό επίπεδο, οφείλει να υλοποιήσει κάποιες διαδικαστικές υποχρεώσεις (Μ.Π.Ε, ενημέρωση, διαβούλευση και διαπραγμάτευση με αυτό), γεννώ- νται κάποια ερωτήματα: η έλλειψη εκπλήρωσης των ως άνω υποχρεώσεων δύναται να αναστείλει το δικαίωμα του κράτους να εκτελέσει το έργο ή να καταστήσει το κράτος απολύτως υπεύθυνο σε περίπτωση που η ζημία εν τέλει επέλθει;²⁹⁸ Αντιθέτως, αν το κράτος εκπληρώσει όλα τα εν λόγω διαδικαστικά του καθήκοντα και η ζημία επέλθει τελικά, το κράτος δεν θα ευθύνεται πλέον και το θιγόμενο κράτος δεν θα δικαιούται αποζημίωσης;²⁹⁹

Επικρατεί η άποψη ότι το κράτος που παραβιάζει τις διαδικαστικές του υποχρεώσεις θα 31 έχει διεθνή ευθύνη έναντι των θιγόμενων κρατών ακόμη και χωρίς να έχει παραβιάσει τις ουσιαστικές του υποχρεώσεις.³⁰⁰ Ακολούθως, εφόσον το κράτος έχει εκπληρώσει όλα τα διαδικαστικά του καθήκοντα, στην περίπτωση που επέλθει η διασυνοριακή ρύπανση, το κράτος δεν θα ευθύνεται τελικά αφού δεν θα έχει παραβιάσει το καθήκον του για επίδειξη προσήκουσας επιμέλειας.³⁰¹ Το μόνο που μένει να ελεγχθεί στην περίπτωση αυτή είναι εάν οι διαδικαστικές υποχρεώσεις αποπερατώθηκαν ουσιαστικά,³⁰² δηλαδή εάν εφαρμόστηκαν νόμοι κατάλληλοι και αποτελεσματικοί, εάν η Μ.Π.Ε. διεξήχθη από τους κατάλληλους εμπειρογνώμονες κτλ. Σύμφωνα με την *Υπόθεση Pulp Mills*, αν και υφίσταται ένας «λειτουργικός σύνδεσμος» μεταξύ των ουσιαστικών και διαδικαστικών υποχρεώσεων, αυτές είναι αυτόνομες και με δικό τους ξεχωριστό περιεχόμενο.³⁰³

296. Koivurova, 2013, παρ. 19.

297. *Id.*

298. Xue, 2003, σελ. 175.

299. *Id.*,

300. McIntyre, 2010, σελ. 489.

301. *Id.*

302. *Ibid.*, σελ. 489-490.

303. *Pulp Mills*, παρ. 79.

5. Συμπεράσματα

- 32 Η υποχρέωση προσήκουσας επιμέλειας σίγουρα αποτελεί σημαντικό εργαλείο στην προσπάθεια προστασίας και διατήρησης του περιβάλλοντος, ωστόσο δεν μπορεί πάντα να την εξασφαλίσει ούτε να την εγγυηθεί. Για παράδειγμα, ειδικά στην περίπτωση της παραγωγής ή/και χρήσης πυρηνικής ενέργειας όπου ελλοχεύει ο κίνδυνος για πυρηνικά ατυχήματα του βεληνεκού του Τσέρνομπιλ και της Φουκουσίμα, ακόμη και αν τα γειτονικά κράτη δεν συναινούν στην χρήση τέτοιας ενέργειας από το κράτος παραγωγής, το τελευταίο δύναται να προχωρήσει στην παραγωγή και χρήση της ενέργειας· αυτό όμως δεν σημαίνει απαραίτητα ότι το κράτος αυτό δεν έχει επιδείξει την προσήκουσα επιμέλεια πριν και κατά τη διάρκεια της παραγωγής πυρηνικής ενέργειας και επομένως σε περίπτωση ατυχήματος δεν είναι απαραίτητο ότι θα υφίσταται υποχρέωση επανόρθωσης.³⁰⁴
- 33 Φαίνεται ότι η εξέλιξη του διεθνούς δικαίου προστασίας του περιβάλλοντος και ενέργειας είναι ιδιαίτερα γρήγορη· ωστόσο, φαντάζει μάλλον αδύνατον να δεχτούν τα κράτη την διεθνή αντικειμενική, άνευ υπαιτιότητας, ευθύνη για ρύπανση που προκαλείται εντός της κυριαρχίας τους, ειδικά εάν η ρύπανση προκαλείται από ιδιωτικούς φορείς.³⁰⁵ Προς το παρόν, όσον αφορά στην προσήκουσα επιμέλεια επιβάλλεται να συναφθούν περισσότερες συνθήκες με ειδικό αντικείμενο οι οποίες να προσδιορίζουν με ακόμα μεγαλύτερη λεπτομέρεια τις προϋποθέσεις τήρησης της συγκεκριμένης υποχρέωσης υψώνοντας παράλληλα το κατώφλι αυτής.³⁰⁶ Με τον τρόπο αυτόν, τα κράτη θα αναλαμβάνουν περισσότερες και πιο αυστηρές υποχρεώσεις μεν, θα υπάρχει μεγαλύτερη προβλεψιμότητα και ασφάλεια δε κατά την εκτέλεση ενεργειακών δραστηριοτήτων.

304. Boyle, 2005, σελ. 7.

305. Όπως για παράδειγμα ισχύει βάσει της Συνθήκης για την Διεθνή Ευθύνη από Ζημία που προκαλείται από Διαστημικά Αντικείμενα (1972).

306. Όπως για παράδειγμα δέχτηκε ότι ισχύει το Μόνιμο Διαιτητικό Δικαστήριο στην Υπόθεση της *Νότιας Σινικής Θάλασσας* συνδυάζοντας διάφορα άρθρα της ΣΔΘ. Βέβαια στην συγκεκριμένη απόφαση υπάρχει απόκλιση από τον συνήθως αποδεκτό κανόνα, ήτοι ότι ο βαθμός της προσήκουσας επιμέλειας εξαρτάται από τον βαθμό της απειλούμενης βλάβης, αφού το Δικαστήριο αποφάνθηκε εκτιμώντας και ερμηνεύοντας τις διατάξεις της ΣΔΘ (Mbengue, 2016, σελ. 286).

– Crawford J., *The Creation of International Institutional Law*, Cambridge University Press (2001); – *Dimension of Energy Security*, *Energy Security Review* (2010), σελ 77-95.; – *Energy and Natural Resources Law* (1997); – *Efficiency in Flexibility?*”, εκδ. *Governance*”, *Global Policy* (2010); – *Global Energy*”, *Global Policy* (2010); – *Karavias M., Corporate Obligations*; – *Jaffe A., “OPEC: An Anatomy of the 21st Century: A Reference Handbook for Enterprises & the Law* (2nd ed); – *Energy Agency of the Organization for Economic Co-operation and Development*; – *Legal System: Continuity and Change*; – *Redgwell C., “International Energy Law in Europe*, *Journal of International Organisation of Law* (1996); – *Honour of Shabtai Rosenne* (1996); – *2014*; – *Wawryk A., “International Energy Law* (επιμ.), *Life and Law: Essays in International Law* (επιμ.); – *Jaffe A., “OPEC: An Anatomy of the 21st Century: A Reference Handbook for Enterprises & the Law* (2nd ed); – *a work in progress’* σε *Waelde, Energy Law and Trade* (1996); – *Αντωνόπουλος Ε., “Διπλωματική Προστασία”* στο *Ενδοχώρα*, Νομική Βιβλιοθήκη (2011).

1. Εισαγωγή.....
 - 1.1. Τι συνιστά ενέργεια...
 - 1.2. Τα ζητήματα κυριαρχίας και Η διάδραση με το Διεθνή Δίκαιο
2. Υποκείμενα τις σχέσεις τ...
 - 2.1. Κυρίαρχα Κράτη.....
 - 2.1.2. Η προβληματική τα...
 - 2.2. Διεθνείς Οργανισμοί...
 - 2.2.1. Οργανισμοί Διεθνούς...